

Архіви

**Центру досліджень історії та культури
східноєвропейського єврейства**

ЗМІСТ

Передмова. Леонід Фінберг	5
I. Архіви письменників	13
1. Матвій Талалаєвський	16
2. Натан Забара	24
3. Олександр Лізен	29
4. Борис Хандрос	35
5. Іхіл Фалікман	38
6. Дора Хайкіна	42
7. Рива Балясна	46
8. Ісаак Кіпніс	49
9. Михайло Пінчевський	53
10. Йосип Бухбіндер	58
II. Арт-колекція Центру	61
1. Ольга Рапай (Маркіш)	62
2. Зіновій Толкачов	65
3. Віктор Гукайло	69
4. Михайло Вайнштейн	73
5. Зоя Лерман	74
6. Яким Левич	76
7. Борис Лекарь	78
8. Михайло Лошак	80
9. Володимир Мельниченко, Ада Рибачук	82
10. Любов Рапопорт	84
11. Лев Скоп	86
III. Архів єврейської музики	89
Мойсей Береговський	90

IV. Архів усної історії	93
V. Родинні архіви	117
Архів Ісаака Шмарука та Суламіфі Цибульник.....	119
Архів родини Уліків-Папішів.....	123
VI. Архів листів Другої світової війни	125
VII. Колекція плакатів і листівок єврейських політичних партій та рухів початку ХХ ст.	131
VIII. Єврейський театр	137

ПЕРЕДМОВА

У людській цивілізації збирання, збереження та оприлюднення архівів має важливе значення для культури. Проте зовсім не так це відбувається в тоталітарних та авторитарних суспільствах: там державні архіви переважно закриті і зберігаються з грифами «секретно» та «особливо секретно», а приватних архівів практично немає. З початком певної свободи, що стала можливою в міру ослаблення Радянського союзу (горбачовська «перебудова»), а потім, уже за часів української незалежності, перед суспільством постало завдання накопичувати адекватну інформацію про минуле, збирати та оприлюднювати архіви як видатних особистостей, так і пересічних громадян. Проблема ускладнювалася тим, що численні війни, владні кампанії боротьби з багатіями, релігією, тими чи іншими національними групами аж ніяк не сприяли збереженню людської пам'яті. Періоди Голодомору, Голокосту практично знищували все, що могла б зафіксувати пам'ять історії. Якщо європейські родини пам'ятають своє минуле протягом багатьох поколінь, то радянські люди та їхні нащадки, як правило, далі трьох поколінь про своїх предків нічого не знають.

Саме ці причини спонукали нас зайнятися збиранням різних архівів, що стосуються вітчизняної історії. Отже, ми, як Центр юдаїки, почали збирати архіви видатних представників єврейської культури – політиків, письменників, діячів театру та кіно, а також матеріали, що розповідають про об'єкти матеріальної єврейської спадщини – синагоги, книги, ритуальні речі тощо. Наступним кроком було збирання родинних архівів, що збереглися всупереч подіям історії (листи, фотографії, приватні документи).

Ми почали записувати усні історії людей старшого віку, по можливості шукати і збирати документи, пов'язані з дорадянським періодом єврейської історії (книги, плакати виборчих кампаній, фотографії). Спробую дуже коротко розповісти про наші архіви та колекції. Далі будуть представлені їх докладні описи.

Письменницькі архіви

Загалом збереглася невелика частина архівів письменників, які стали відомими ще перед війною.

Типова біографія єврейського письменника, чий архів нам вдалося врятувати та зберегти, – це довоєнна творчість у рамках соцреалізму, потім – війна (найчастіше письменники були військовими кореспондентами), у повоєнний час – перебування в ГУЛАГу і невдовзі після того – смерть. Письменники, рукописи яких ми змогли зберегти, мали дуже обмежені можливості друкувати свої тексти їдишем, та й ті твори, що все-таки публікувалися, підлягали досить жорсткій цензурі. Носіїв розмовного їдишу в післявоєнні роки залишилося дуже мало. Характерно, що страх людей, яких звинувачували в націоналізмі тільки тому, що вони володіли мовою їдиш, був таким сильним, що навіть своїх дітей вони не вчили цієї мови.

Частково тексти письменників, яким пощастило вижити, були перекладені російською та українською мовами. Загалом, їхня спадщина була оприлюднена лише на 25–30 відсотків. Людей, які могли б працювати з цими текстами, у наступні роки на теренах пострадянських країн практично не було. І тільки сьогодні з'являються перші спеціалісти з юдаїки, які можуть готувати такі тексти до друку чи перекладати їх російською та українською. Практично невідома світові чимала частина їдишомовних романів, оповідань, сценаріїв. Заслугує на особливу увагу листування єврейських письменників. Ідеться про тисячі текстів, що, як і в будь-якій іншій культурі світу, повинні бути оприлюдненими.

Арт-колекції

На початку XX століття в Києві, за часів Української Народної Республіки та Директорії, існувало Міністерство єврейських справ, що сприяло розвитку шкільництва, бібліотечної справи, мистецтва. Ці сторінки історії, що були дуже важливими для розвитку єврейської спільноти, ще мало досліджені. Тоді ж виник Феномен Культур-Ліги, в рамках якого працювала художня секція за участі Марка Шагала, Іссахар-Бер Рибак, Марка Епштейна, Абрама Маневича, Сари Шор та ін. Усі ці митці з часом стали всесвітньо відомими художниками. Проте і в ті голодні роки на початку XX століття їм вдалося проілюструвати та видати близько 150 книг мовою їдиш, що на сьогодні стали унікальними бібліографічними виданнями.

Виставка робіт художників Культур-Ліги, яку ми організували 2007 року в Національному художньому музеї, стала відкриттям для української інтелігенції. Один із найбільш ґрунтовних дослідників української культури професор Мирослав Попович тоді сказав: *«Я нічого про це не знав»*. Я йому відповів: *«Не ви один. Ми всі цього не знали»*.

Чимало художників тоді виїхали з України, а в Радянському Союзі часи вільної творчості для митців дуже швидко закінчилися, і настав час соцреалізму. Проте вже після війни, в 60-ті роки, і українська, і єврейська культури почали відроджуватися, і поступово утворилася спільнота художників, яку умовно називають шістдесятниками. Для багатьох із них єврейська тема стала важливою, і крок за кроком створювався феномен сучасної арт-юдаїки. Ми організовували і продовжуємо організовувати виставки цих митців, збираємо по можливості їхні твори. Це феномен надзвичайно цікавого мистецтва. В міру сил ми відкрили його нашим співгромадянам і сподіваємося, що ще відкриємо світові. За 30 років діяльності Центру юдаїки (перед тим – Інституту) ми провели близько 90 мистецьких та історико-культурних виставок.

Архів єврейської музики

Як і в інших народів, у євреїв музика супроводжувала всі важливі події життя. Учасники експедицій Семена Ан-ського ще в перші роки ХХ століття зафіксували чимало зразків єврейської музичної культури: пісні, танці, нігуни, пурімшпілі тощо.

Величезну роботу із запису та оприлюднення музичного фольклору здійснив найвидатніший знавець єврейської музики Мойсей Береговський. Перед Другою світовою війною він устиг підготувати до видання і видрукувати один із п'яти томів єврейського музичного фольклору. Потім – війна, ГУЛАГ. І тільки після смерті музикознавця його донька змогла повернути з КДБ батькові рукописи. Ми видрукували знамениту книгу Мойсея Береговського «Пурімшпілі» (факсимільне видання), а згодом, у вигляді CD-дисків, усі п'ять томів його творчої спадщини. Донька дослідника розповідала мені, як щодня прокидалася з думкою: невже вона помре, не побачивши виданими твори батька? Ми оприлюднили їх і в нагороду отримали архів Мойсея Береговського з його рукописами та друкарською машинкою.

Архів усної історії

На відміну від цивілізованих країн, у СРСР не було організацій, які б записували спогади людей. Мало хто й сам наважувався записати історію свого життя, бо кожен такий текст міг бути підставою для політичних репресій. Спочатку владі не подобалося походження людини (з дворян, із поміщиків тощо), а згодом — те, що людина до революції була в тій чи іншій партії, і так без кінця.

Наприкінці 80-х – на початку 90-х років минулого століття ми почали записувати спогади людей старшого віку. Нам вдалося зібрати близько трьохсот таких текстів. У них є чимало відкриттів, а буде ще більше, коли знайдуться науковці, які будуть активно працювати з цим зібранням.

З часом ми організовували запис відеоспогадів людей за проектом Центру Спілберга (3500 спогадів по Україні). На основі цих матеріалів Сергій Буковський зняв чудовий фільм *«Назви своє ім'я»*, презентація якого відбулася 2007 року в Києві за участі Стівена Спілберга. Потім ми здійснили проект з Едвардом Сероттою про життя єврейських родин до Голокосту (декілька сотень біографій). Усі ці матеріали тепер доступні для дослідників.

Родинні архіви

Ці архіви також надзвичайно важливі для осмислення єврейської та української історії ХХ століття. Маємо близько сотні таких архівів, обсяги деяких із них – це сотні листів, десятки документів, у тому числі унікальних, тисячі фотографій. Серед матеріалів тих архівів є і розповіді про людей культури та про діячів науки, і листування пересічних громадян (в одному з архівів представлено понад тисячу листів двох сестер, які надають унікальні свідчення про побутову культуру того часу). У цих архівах чимало локальних спогадів про певні періоди історії, що замовчувалися офіційними джерелами.

Архів листів Другої світової війни

Маємо сотні фронтових листів. Попри цензурні обмеження (військовим заборонялося писати про відступи, називати географічні координати свого перебування, було багато інших обмежень), у сукупності ці листи дозволяють побачити те, що замовчувала офіційна література. Чимало листів мають штамп «Перевірено військовою цензурою». І, що цікаво, є листи, написані їдишем, які теж перевіряла цензура.

Колекція плакатів і листівок єврейських партій та рухів початку XX ст.

З різних букіністичних магазинів та з блошиних ринків нам вдалося зібрати чималу колекцію листівок і плакатів єврейських виборчих кампаній початку XX століття. Представлені матеріали партій Бунд, Поалей Ціон, Соціалістичної єврейської робітничої партії, які тоді існували. Вражає розмаїття текстів, частина листівок надзвичайно цікаві як мистецькі твори, є листівки білінгва: їдиш-російська – для соціалістичних партій та іврит-українська – для націоналістичних. З текстами цих листівок треба працювати окремо, і ми сподіваємося, що такі дослідники прийдуть. Чого варта, наприклад, листівка *«Єврейські жінки, не голосуйте за чоловіків, дайте собі відстоювати свої права!»*?

Єврейські театри України

До Другої світової війни єврейські театри були практично в кожному містечку. Ті, що працювали в Києві, Харкові, Одесі, були надзвичайно популярними не тільки серед єврейських громад, а й серед українців. Характерно, що деякі з них уникали цензури за рахунок того, що спектаклі ставили їдишем, і до них цензори дотягнулися пізніше. Маємо в нашому архіві унікальні документи і про закриття цих театрів під час антисемітських кампаній періоду сталінізму. Є також матеріали про єврейські театри, що виникли вже на межі XX–XXI століття, однак проіснували недовго.

Нещодавно ми організували в Музеї театального, музичного та кіномистецтва України велику виставку, що висвітлює діяльність сотень єврейських театрів, про які декільком поколінням практично нічого не було відомо. З наших архівів та архівів музею були представлені афіші, макети сценографій, фотографії, рецензії на десятки спектаклів.

Зібрані нами архівні матеріали та колекції стали важливим елементом збереження і розвитку єврейської культури сьогодення. Вони слугують джерелом для мистецьких та історико-культурних виставок, яких ми провели вже десятки, у тому числі в найпрестижніших музеях та галереях країни (Національний художній музей, Музей Тараса Шевченка, Київська картинна галерея тощо). Деякі виставки були організовані за кордоном, зокрема «Чорнобиль. Експедиції до втраченої землі» (2012, Фрайбург, Німеччина) та «Феномен Культур-Ліги» (Польща). На базі наших архівів були створені фільми про діячів єврейської культури – Ольгу Рапай-Маркіш, Якіма Левича та інших. Готується публікація творів письменника Йосифа Бухбіндера в перекладах українською мовою. Регулярно ми друкуємо матеріали з наших архівів у альманасі «Єгупець» (нині вийшло друком 30 номерів). Ми сподіваємося, що наші надзвичайно цінні архіви та колекції зацікавлять дослідників єврейської культури у світі (це відбувається і сьогодні, але ще повільно.) Маємо контакти з Університетом імені Бар-Ілана, Єрусалимським університетом, Музеєм Голокосту у Вашингтоні. Будемо раді, якщо публікація матеріалів про наші архіви розширить коло наших партнерів, зацікавлених у вивченні та розвитку єврейської культури Східної Європи.

*Леонід Фінберг
Директор Центру досліджень історії
та культури східноєвропейського єврейства*

Посилання на опис архіву: <http://judaicacenter.kiev.ua/archive/>

I. АРХІВИ ПИСЬМЕННИКІВ

У Центрі досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства зберігаються оригінальні матеріали (рукописи творів, публікації, листи, документи, фотографії) єврейських письменників, які розпочали свою творчу діяльність у радянські часи: **Ісаака Кіпніса** (1896–1974), **Матвія Талалаєвського** (1908–1978), **Бориса Хандроса** (1923–2006), **Михайла Пінчевського** (1894–1955), **Дори Хайкіної** (1913–2006), **Іхіла Фалікмана** (1911–1977), **Натана Забари** (1908–1975), **Риви Балясної** (1910–1980), **Олександра Лізена** (1911–2000), **Йосипа Бухбіндера** (1908–1993).

Безумовно, найбільшу цінність в архіві кожного з письменників становлять рукописи їхніх творів (деякі представлено в кількох редакціях, з авторськими правками). Сьогодні важко визначити, чи всі вони свого часу були надруковані. Є велика ймовірність, що деякі з цих творів досі чекають на зустріч із читачами, тому це питання потребує ретельного дослідження. Крім того, навіть ті твори, що публікувалися за життя авторів, у радянські часи проходили сувору цензуру, як, наприклад, роман Натана Забари **קולסו עוברת** «Колесо обертається». Необхідно провести низку текстологічних досліджень, щоб з'ясувати ступінь втручання цензорів і редакторів в оригінальні авторські тексти. Майже всі письменники, за винятком Бориса Хандроса, писали їдишем, тому їхня архівна спадщина потребує опрацювання не лише літературознавцями, а й філологами-їдишистами.

Письменницькі архіви Центру містять унікальні матеріали для дослідників радянської їдишомовної літератури. Відомими поетами, які писали їдишем, були Матвій Талалаєвський, Рива Балясна, Михайло Пінчевський, Дора Хайкіна, Йосип Бухбіндер,

Ісаак Кіпніс. Розвиток їдишомовної прози в СРСР можна простежити на прикладі творчості Натана Забари, Олександра Лізена, Іхіла Фалікмана, Матвія Талалаєвського. Крім того, Михайло Пінчевський і Матвій Талалаєвський зробили значний внесок у розвиток їдишомовної драматургії (так, п'єси Пінчевського були в репертуарі знаменитого Київського ГОСЕТу ім. Шолом-Алейхема). Література на їдиші, яка походила з України, мала свою специфіку, що полягала в тісному зв'язку з єврейськими містечками – штетлами. Істориків, що досліджують Другу світову війну та Голокост, можуть зацікавити матеріали з архівів письменників-фронтовиків. Матвій Талалаєвський, Натан Забара, Іхил Фалікман були кореспондентами фронтових газет, їхні публікації у військовій пресі представлені в архівах. Цінним джерелом інформації про життя і побут радянських бійців є фронтові листи, які писав дружині, родичам і друзям Матвій Талалаєвський. Борис Хандрос був бійцем Червоної армії, згодом він потрапив у гетто концтабору «Печора», але йому пощастило вижити. В архіві Бориса Хандроса зберігаються свідчення людей, що пережили Голокост.

В архівах є матеріали, які можуть зацікавити науковців, що вивчають історію сталінських репресій. Після розгрому в 1948 р. Антифашистського єврейського комітету в СРСР розпочалася чергова хвиля репресій, жертвами якої стали численні представники єврейської інтелігенції. Ісаак Кіпніс, Михайло Пінчевський, Матвій Талалаєвський, Натан Забара, Рива Балясна, Олександр Лізен, Іхил Фалікман, Йосип Бухбіндер на початку 1950-х рр. були заарештовані й засуджені «за єврейський націоналізм» до різних термінів ув'язнення, відбували покарання у виправно-трудових таборах. Унікальні матеріали, пов'язані з цими трагічними подіями, представлено в архівах усіх репресованих письменників. Зокрема, в архівах Риви Балясної, Матвія Талалаєвського, Бориса Хандроса є листи з місць позбавлення волі, документи тих років (довідки, судові вирoki тощо). В архіві Матвія Талалаєвського зберігаються унікальні матеріали – рукописні зошити зі сценарія-

ми вистав і концертів художньої самодіяльності, які письменник організовував для товаришів по нещастю в дні радянських свят.

Значну частину архівної спадщини кожного з письменників становить листування. Листи – цінне джерело інформації не тільки про творче та приватне життя конкретного літератора, вони допомагають створити цілісну картину літературного процесу та культурного життя єврейської творчої інтелігенції в СРСР у другій половині XX ст.

Окремої уваги варті документи письменників та членів їхніх родин (посвідчення, членські квитки, трудові книжки, довідки тощо). Вони не лише доповнюють біографічні відомості про того чи іншого літератора, а й будуть корисними для істориків і документознавців.

Отже, письменницькі архіви Центру можуть становити інтерес для літературознавців, театрознавців, філологів-їдишистів, перекладачів, істориків, культурологів, документознавців і всіх, кого цікавлять єврейська радянська література та долі представників єврейської інтелігенції.

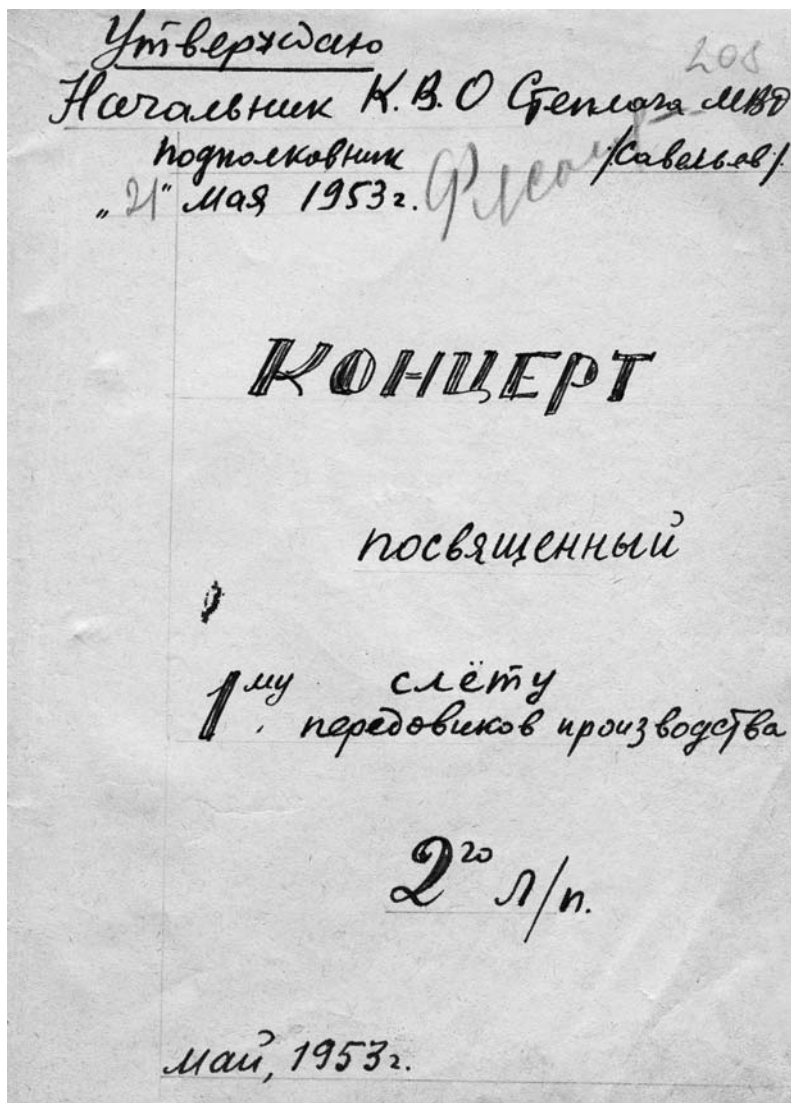
Опис архіву єврейських письменників:
<http://judaicacenter.kiev.ua/archive/writers/>

Матвій (Мотл) Талалаєвський (1908–1978) – поет, прозаїк, драматург, перекладач. Писав їдишем, українською й російською мовами.

Народився 28 грудня 1908 р. на Житомищині (с. Мохначка) в багатодітній сім'ї дрібного службовця. Велика родина жила дуже бідно, і Матвій у 8-річному віці змушений був стати підпаском громадської череди. Попри злидні, він закінчив сільську школу і в 1919 р. подався в Київ на заробітки. Поступив на робітфак, після закінчення якого навчався в Київському інституті профосвіти (1932 р.). У студентські роки серйозно захопився віршуванням. Працював у редакціях газет, писав вірші, н'єси для дитячих театрів. Твори Матвія Талалаєвського друкувалися в пресі та виходили окремими збірками. Під час Другої світової війни був фронтовим кореспондентом, пройшов шлях від Києва до Сталінграда, а звідти – до Праги. Нагороджений бойовими орденами і медалями. У співавторстві із Зиновієм Кацом писав нарис, вірші для фронтових газет.

У повоєнний час Матвій Талалаєвський, як і багато хто з єврейських літераторів, став жертвою сталінських репресій. 15 листопада 1951 р. письменника заарештували за стандартним для тих часів звинуваченням у космополітизмі, засудили до 10 років позбавлення волі в таборах суворого режиму. Наприкінці 1954 р. справу Талалаєвського було переглянуто й припинено за відсутністю складу злочину. Після звільнення письменник повернувся до творчої роботи. Писав вірші, н'єси (зокрема, для Київського театру юного глядача, в якому він працював завідувачем літературної частини). Помер Матвій Талалаєвський 22 вересня 1978 р.

Архівну спадщину Матвія Талалаєвського до Центру досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства в НаУКМА передала його дочка Ірина. Це найбільший письменницький архів у колекції Центру, він містить понад 7350 одиниць зберігання: рукописи творів, рецензії, публікації, листи,

Титульна сторінка програми травневого концерту 1953 року колективу театральної самодіяльності другого табірної пункту Степлагу, фонд Матвія Талалаєвського (Ф. 62, оп.1, стр. 87, док. 208)

документи, фотографії та інші матеріали, пов'язані з життям і творчістю письменника.

Найцінніше з представленого в архіві – це, безперечно, рукописи творів письменника. Написані від руки чи надруковані на машинці (з рукописними авторськими правками), ці рукописи дозволяють простежити весь процес роботи митця над твором – від творчого задуму, плану-схеми майбутнього твору і – через численні варіанти й редакції – до його остаточного завершення. Це надзвичайно цікавий матеріал для проведення різноманітних текстологічних досліджень.

Романи. В архіві представлено рукописи романів Матвія Талалаєвського (деякі – в різних редакціях, а також окремі фрагменти, чернетки, підготовчі матеріали): דער מאמעס בוך («Книга матері») (укр., їдиш, 1976–1977), יורשים «Спадкоємці» (їдиш, 1978), «Перевесла» (укр., 1975), הייסע הערצער «Гарячі серця» (їдиш, 1955–1973), ווידי «Сповідь» (їдиш, 1977), געקניפט און געבונדן «На колінах і зв'язані» (їдиш, укр., 1971).

Мала проза. В архіві зберігається понад 50 рукописів нарисів, оповідань, новел, серед них: מאטא א «Дарунок» (їдиш, 1973), ...מעדאל צוויי זייטן פון א'ן מעדאל «Дві сторони медалі» (їдиш, 1975), «Поруч, але трошки попереду» (про Д. Гофштейна, укр., 1963), «Слово про друга і вчителя» (про Л. Квітка; рос., без дати), «Незабутній Юрій Іванович...» (про Ю. Яновського; укр., без дати), «Наш Володя» (про В. Сосюру; укр., без дати), האמערס קלאפן און באבי יאר «Набат дзвенить в Бабиному Яру» (у співавторстві з І. Фалікманом; їдиш, без дати) та ін.

Ці рукописи – цінна джерельна база для дослідників їдишомовної прози 50–70-х рр. ХХ ст. Хоча багато творів Матвія Талалаєвського свого часу друкувалося в періодиці або виходило окремими виданнями, зараз важко встановити, чи всі рукописи, представлені в архіві, було опубліковано. Судячи з деяких рецензій та листів-відповідей із редакцій, частину творів з різних причин було повернуто автору. Зокрема, це стосується роману «Перевесла».

Матеріали архіву відкривають для допитливого дослідника широке поле діяльності: виявити неопубліковані твори письменника і з'ясувати причини, через які вони так і не дійшли до читача. Адже відомо, що за радянських часів добір творів для публікації відбувався насамперед за ідеологічними, а потім уже за художніми критеріями.

Наявні в архіві рукописи було б доцільно порівняти з уже опублікованими творами, тому що «традиції» радянського редагування передбачали істотне втручання в авторський текст не тільки редактора, а й цензора. Цим грішили й у редакції журналу «סוֹפֵר וְיָמֵי מְלָאכָה» «Советіш геймланд», де публікувалися твори Матвія Талалаєвського, зокрема, й роман «Спадкоємці», який побачив світ на сторінках цього видання вже після смерті письменника.

Поетичні твори. Для літературознавців, що вивчають поезію радянської доби, в архіві є багато матеріалів для досліджень. Це насамперед 27 рукописів поем: «Весна України» (рос., укр., 1942), «Серце прагне помсти» (укр., без дати), «Сталінград» (у співавторстві із З. Кацом; рос., 1943), «אֵי מִיָּן הוּי» «Тут мій дім» (їдиш, без дати), «צוריק צו דער מַיִן» «Назад у шахту» (їдиш, без дати) та ін.

Архів містить 31 рукопис поетичних збірок: «Сталінградські вірші» (у співавторстві із З. Кацом; рос., 1944), «Сонце в обіруч» (укр., 1964), «Вибране» (укр., 1927–1958), «Зелені вруна» (укр., рос., 1967–1972), «ריכטיק האנט» «Права рука» (їдиш, 1967–1969), «האוווערס» «Друзі» (їдиш, 1940) та ін., а також велику кількість рукописів окремих віршів (мови – їдиш, укр., рос.).

Поетичний доробок Матвія Талалаєвського потребує ґрунтовного вивчення: зараз важко визначити, що з наявного в архіві свого часу було опубліковано, а що й досі чекає на зустріч із читачем.

Переклади. Тим, хто досліджує історію перекладацької справи чи сам займається перекладами, буде корисно ознайомитися з перекладацькою спадщиною Матвія Талалаєвського. Вільно й

досконало володіючи трьома мовами, він перекладав українською та російською твори єврейських письменників (М. Данієля, Й. Бухбіндера та ін.). Тим, хто вивчає їдиш, варто переглянути його переклади їдишем поетичних творів Б. Олійника та М. Сингаївського.

Драматичні твори. Для літературознавців, які досліджують історію української радянської драматургії, зокрема їдишомовної, в архіві є чимало цікавих матеріалів. У фонді представлено понад 80 рукописів оригінальних п'єс Матвія Талалаєвського: «Медалі Майкла Стенлі» (укр., рос., 1967–1969), «Пісня жайворонка» (рос., 1967–1975), ווער איז איר פאטער «Хто її батько» (їдиш, 1948), שמואל-רוזבייניк «Шмая-розбійник» (їдиш, 1949), פאָלדען גאלד «Золота пава» (їдиш, без дати) та ін. Також Матвій Талалаєвський виконував (українською мовою) інсценізації творів інших письменників, адаптуючи їх до постановки в театрі юного глядача (в архіві зберігаються рукописи п'єс «Три мушкетери» за романом А. Дюма, «Король Матіуш Перший» за романом Я. Корчака, «Маленький принц» за повістю А. Сент-Екзюпері та ін.).

Твори 1941–1945 рр. Архів містить нариси, статті, фейлетони, гуморески, замітки, вірші, агітаційні лозунги, написані фронтовим кореспондентом Матвієм Талалаєвським (деякі – у спів-авторстві із З. Кацом). Більшість із цих творів було надруковано в газеті «Сталинское знамя» (вирізки з якої також збереглися).

Ці матеріали можуть слугувати джерельною базою для дослідження принципів радянської пропаганди і методів, що застосовувалися в радянській журналістиці під час Другої світової війни.

Твори періоду перебування в сталінських таборах (1951–1954). Без перебільшення, унікальними є матеріали, що стосуються перебування Матвія Талалаєвського у виправно-трудовому таборі. Інтелігентна людина, письменник і фронтовик був змушений працювати прибиральником у їдальні сумнозвісного Степлагу – табору в Казахстані. Там він провів три із 10 років, до яких його засудило сталінське «кривосуддя». Розрадою для митця в тих

важких умовах, крім листів від рідних, була творчість. Матвій Талалаєвський разом із В. Комаровим готував концерти колективу театральної самодіяльності другого табірному пункту Степлагу до жовтневих, новорічних, травневих свят. В архіві зберігаються зошити з творами, написаними під час відбування покарання: програми та сценарії концертів самодіяльності, вірші, інсценізації творів А. Чехова.

Рукописні табірні зошити – це не лише ілюстрація до біографії безневинно засудженого письменника Матвія Талалаєвського, а й своєрідні свідки обвинувачення тієї страшної доби. Ці матеріали мають зацікавити дослідників масових репресій проти єврейської інтелігенції 1948–1953 рр.

Листування. В архіві представлено понад 3370 листів, листівок, телеграм за 1941–1978 рр.

На особливу увагу заслуговують близько 550 фронтових листів (зокрема листів-трикутників) і телеграм письменника до дружини Клари Зельцман-Талалаєвської та дочки Ірини за 1941–1945 рр. (мова – рос., епізодично – їдиш). Матвій Талалаєвський писав дружині майже щодня. Збереглися також листи-відповіді від дружини і дочки. Варті уваги й листи від читачів до Матвія Талалаєвського, його співавтора Зиновія Каца та до редакцій фронтових газет, у яких публікувалися їхні твори.

Усі листи в той час ретельно перевірялися військовою цензурою (про що свідчать штемпелі на конвертах), і письменник не міг відверто говорити про те, що відбувалося на фронті. Однак уважний дослідник навіть поміж рядків побачить приховану правду – і про фронтові будні, і про методи радянської пропаганди, і про важке життя радянських жінок та дітей в евакуації. Листи з архіву Матвія Талалаєвського часів Другої світової війни – це унікальні документи, що привернуть увагу всіх, хто цікавиться реаліями воєнної доби, побутом та психологією фронтовиків і жителів тиллових районів.

Тих, хто досліджує літературне життя 50–70-х років ХХ ст. і стосунки між представниками Спілки письменників УРСР (зокрема, її єврейської секції), зацікавлять листи до Матвія Талалаєвського від колег-літераторів. Серед відомих кореспондентів – М. Бажан, С. Голованівський, Л. Кассіль, З. Кац, В. Коротич, Р. Лубківський, Г. Полянкер, М. Стельмах, І. Фалікман, Д. Хайкіна, Н. Лур'є, Р. Балясна, члени правління Спілки письменників УРСР (мова листів – їдиш, рос., укр.). Адресатів та адресантів близько 50 листів, написаних їдишем, не ідентифіковано, отже, ці матеріали досі чекають на допитливих дослідників.

Документи. Для тих, хто вивчає радянське документознавство, в архіві є чимало оригінальних матеріалів. Один із ранніх документів – посвідчення про направлення Матвія Талалаєвського до Криму для переговорів з різними установами (1924). Збереглися документи, датовані 30-ми роками ХХ ст. (протоколи засідань театральної худради, посвідки про відрядження). Серед документів періоду Другої світової війни – посвідчення військового кореспондента (1941), посвідка про нагороду (1944) та ін. Увагу дослідника історії сталінських репресій привернуть документи, вилучені під час обшуку 15.11.1951 р., доповідні записки Матвія Талалаєвського до Київського обкому КПРС із «визнанням помилок у своїй творчості», довідки про вибуття з квартири та поновлення прописки. Документи, датовані 60–70-ми рр. ХХ ст., пов'язані з підготовкою до видання оригінальних творів письменника (творчі заявки, договори, кошториси, попередні угоди).

Для театрознавців може становити інтерес документація, пов'язана з роботою *Київського театру юного глядача (ТЮГу)*, завлітом якого Матвій Талалаєвський був протягом багатьох років. Крім документів, в архіві представлено також інші матеріали про діяльність цього театру: афіші, програми вистав, запрошення на творчі вечори, листи, публікації в пресі.

Наукова праця. Історикам українського театру може бути корисним дослідження Матвія Талалаєвського (у співавторстві з М. Михайловим) «Український театр оперети (Нотатки про українську оперету та її творців)» (1972). Цю наукову працю не було опубліковано за життя письменника (в архіві зберігаються негативні рецензії та листи з відмовами). Зважаючи на упереджене ставлення радянських критиків до досліджень, що стосувалися всього українського, національного, варто було б переглянути цю монографію Матвія Талалаєвського – вже з позицій сучасного театрознавства.

Натан Забара (1908–1975) – їдишомовний письменник.

Народився в 1908 р. на Волині (с. Рогачів). Закінчив школу робітничої молоді у м. Новоград-Волинському. У 1925 р. переїхав до Києва, вступив до Інституту єврейської культури. У 1930 р. Натан Забара почав друкуватися. У 1931 р. письменника призвали до Червоної армії. Після демобілізації Натан Забара навчався в аспірантурі Інституту єврейської культури АН УРСР. З 1941 по 1947 рік служив у радянській армії.

У 1951 р. Натана Забару, як і багатьох єврейських письменників, було заарештовано за «націоналістичну пропаганду». Йому приписали ще й «підривну діяльність» та «контакти з іноземними розвідками». Особлива судова колегія при МДБ УРСР визнала письменника винним і засудила до 10 років заслання в Магаданські табори. Перебуваючи на засланні, Натан Забара влаштовував для єврейської молоді на Колимі пасхальні седера, залучав її до національних традицій і культури.

У 1956 р. Натана Забару реабілітували і дозволили повернутися до Києва. В останні роки життя письменник тяжко хворів внаслідок перебування в сталінських таборах. Помер у Києві в 1975 р.

В архіві представлено рукописи творів Натана Забари, листи, документи (усього понад 1100 одиниць зберігання).

Найбільшу цінність в архівній спадщині Натана Забари становлять їдишомовні матеріали, пов'язані з роботою над історичним романом-епопеєю גלגל הקור «Колесо обертається»: рукописи окремих частин твору (різні варіанти), чернетки та підготовчі матеріали, які дозволяють поетапно дослідити копітку роботу майстра над цим масштабним епічним полотном.

«Колесо крутиться» – це не лише вершина творчості Натана Забари, а й один із кращих їдишомовних романів ХХ ст. У творі описується життя євреїв раннього Середньовіччя (початку ХІІІ ст.) у різних країнах Західної Європи (зокрема, у Франції

та Іспанії). Натан Забара працював над цим твором з 1967 р. і до самої смерті в 1975 р.

В оригіналі книга називалася גלגל החזר (давньоєврейська ідіома, що звучить на сучасному івриті як [галґАль ха-хозЕр]). Смисловий переклад виразу – «Все повторюється». Саме під такою назвою в архіві фігурують рукописи деяких розділів роману. Однак перекладач і редактор вважали за потрібне перекласти назву твору як «Колесо обертається».

Роман публікувався в «Советіш геймланд» з 1972 по 1975 рік. У 1979 р. усі частини епопеї вийшли окремою книгою в московському видавництві «Радянський письменник». Редактор (або, радше, цензор) цього видавництва Мойсей Беленький «у кращих традиціях» радянського редагування пошматував твір, викинувши з нього цілі епізоди, пов'язані з Палестиною.

На основі представлених в архіві авторських варіантів роману можна провести цікаве текстологічне дослідження і з'ясувати ступінь втручання редакторів і цензорів в оригінальний текст роману.

Останнім бажанням Натана Забари було побачити свою книгу виданою в Ізраїлі – російською мовою та івритом. Російський переклад роману вийшов в Єрусалимі у 2004 р. А от івритомовного варіанту й досі немає. Для перекладачів, які бажають виконати останню волю письменника і перекласти роман івритом, в архіві є всі необхідні матеріали.

У Центрі зберігаються також рукописи інших романів письменника (деякі з них представлено кількома різними варіантами або фрагментами). Ці рукописи – унікальна джерельна база для дослідження розвитку їдишомовної прози другої половини ХХ ст.:

- роман זמזם וטוטנא נ («Звичайна мама») (твір видано в 1968 р.; в архіві – рукописи різних частин цього твору їдишем, 1965 р.);

- роман «Батько» (твір видано в 1961 р., в архіві – рукопис рос. мовою, дата відсутня);
- היינט געבוירער אוועלט («Сьогодні народжується світ») – мабуть, найуспішніший у комерційному плані гостросюжетний роман Натана Забара, виданий у 1968 р. (їдиш та рос. пер. з їдишу; в архіві зберігаються різні варіанти цього твору, що мають назви געבורסטאָג פון עריקא («День народження Еріки»), סוף פון דער צייט («Кінець сезону»)).

Збереглися також рукописи романів, про видання яких немає інформації: זון פון גענעראל «Син генерала» (1947, їдиш), פעטער «Дядько» (їдиш, 1969).

П'єси, кіносценарії. Драматургічний доробок письменника в архіві представлено інсценізацією його ж прозового твору «День народження Еріки» (рос., 1948), а також п'єсами ... עס דאַרף זיין פ'есаמי מ' פריילינג («Травень... і має бути весна») (їдиш, 1946–1947), פריילינג אין («Весна в підземеллі») (4 варіанти, рос., їдиш, 1958, 1964), ונטערערד («Говорить Москва») (2 варіанти, їдиш, 1949).

Натан Забара працював у популярному в ХХ ст. жанрі кіноповісті. В архіві представлено чотири варіанти кіноповісті סוף פון דער צייט («Кінець сезону») (їдиш, рос., 1964), а також кіносценарії «Дайте правді переночувати в цьому будинку» (рос., без дати) і «Найдорожче» (рос., 1962). Ці рукописи можуть становити інтерес для дослідників їдишомовної драматургії другої половини ХХ ст.

Натан Забара залишив чималий доробок у жанрі малої прози (новели, оповідання, притчі тощо). В архіві зберігаються рукописи понад 20 творів їдишем, російською та українською мовами, серед них – новели й оповідання שוועטשענקאָ אויף וואָליניע («Шевченко на Волині») (1963, їдиш, укр.), «Омана» (рос., без дати), דער גורל פון מ'ין פאָטערס טאָגבוך («Доля щоденника мого батька») (їдиш, рос., 1969), דריי ניט אויסגעטראהטע דערציילונגען («Три невігаданих оповідання») (їдиш, 1961) та ін.

Оскільки Натан Забара друкував малі твори переважно в журналах та газетах, зараз важко встановити, що саме з представленого в архіві було вже надруковано за життя письменника. Цілком імовірно, що є рукописи творів, які ще не публікувалися.

Листування. Архів містить близько 750 листів, що охоплюють період з 1958 по 1972 рік (мови – їдиш, рос., укр.). Ці листи – цінний матеріал для науковців, оскільки вони не лише дозволяють дослідити процес роботи Натана Забари над деякими творами, а й відтворюють психологічний портрет письменника і дають уявлення про літературне життя в СРСР 50-х – початку 70-х рр. XX ст. Серед кореспондентів Натана Забари – колеги-літератори, редактори та видавці: зокрема, це письменники *І. Кіпніс, Й. Бухбіндер, Д. Хайкіна, І. Фалікман*, редактор журналу «Советіш геймланд» *А. Вергеліс*, перекладач *А. Семеновкер* та ін. Варті уваги 37 листів самого Натана Забари, адресовані друзям і родичам, а також редакторам і видавцям. Так, дослідників може зацікавити листування письменника з редакцією «Советіш геймланд» з приводу публікації роману «Колесо крутиться».

В архіві зберігаються також матеріали інших осіб. Зокрема, це твори письменників *О. Шапінського, О. Козирського, В. Пятигорського* (мови – їдиш, рос.). Очевидно, Натан Забара готував на них відгуки чи допомагав редагувати.

Серед матеріалів інших осіб знайдено 22 вірші їдишем відомого поета *Матвія Талалаєвського*. Обидва письменники жили в Києві в один і той самий час і, без сумніву, були знайомі. Як і чому вірші Талалаєвського потрапили до Натана Забари – ще одна загадка для дослідників.

Олександр Лізен (Ісроел Лізенберг, 1911–2000) – україномовний та їдишомовний письменник.

Народився в 1911 р. у селі Гайдаки на Волині. Юність провів у містечку Купіль. Брав активну участь у сіоністській організації «ха-Шомер ха-Цаїр». У 1929 р. був заарештований за сіоністську діяльність, протягом 1930–1933 рр. перебував в ув'язненні та три роки – на засланні. Після звільнення проживав у Києві. Був учасником Другої світової війни. Після війни переїхав до Львова. У 1951 р. закінчив торговельно-економічний інститут. Працював головним бухгалтером підприємств облпромади. 1988 р. організував у Львові Товариство єврейської культури ім. Шолом-Алейхема.

*Писав українською, російською та їдишем нариси, оповідання, літературно-критичні статті. На їдиші дебютував 1970 р. оповіданнями на сторінках московського журналу *תלמודיך* («Радянська батьківщина», далі – «Советиш геймланд»); згодом друкував есе, нариси, новели, романи і поеми. У творах Олександра Лізена здебільшого йдеться про долю мешканців єврейських містечок в Україні, життя у мирний та воєнний час. Помер письменник у Львові в 2000 р.*

В архіві представлено понад 1440 одиниць зберігання: рукописи творів, рецензії, листи, документи (зокрема договори з видавництвами) та інші матеріали.

В останні роки життя Олександр Лізен мало друкувався. 90-ті роки ХХ ст. були складними в матеріальному плані для багатьох вітчизняних видавництв, тому часто письменникові відмовляли в публікації і виданні книжок саме через брак коштів.

Проте часом видавці та редактори пояснювали відмову друкувати твори Олександра Лізена «неформатом», недостатнім рівнем художності чи невідповідністю сучасним читацьким запитам. Хоча насправді в письменника був власний упізнаваний стиль, бездоганне володіння мовами, а сюжети й персонажі відзначалися глибоким психологізмом. Ті відмови можна пояснити

лише цензуруванням творів, які явно не вписувалися в контекст «лихих 90-х».

Отже, в архіві є твори Олександра Лізена, які ще ніде не публікувалися, і це відкриває широке поле діяльності для допитливого дослідника. Збереглися також листи та рецензії від редакторів та видавців із відмовами в публікації. Це дозволяє проаналізувати об'єктивність наведених там аргументів – звісно, після ознайомлення із самими творами.

Великі прозові твори. Серед рукописів – тексти 12 романів і 18 повістей російською, українською мовами та їдишем. Деякі твори представлено в кількох варіантах або у фрагментах, іноді є варіанти одного твору двома мовами.

Рукописи більшості романів і повістей (крім «Алхіміка») не датовано, тому встановлення років написання – ще одне завдання для потенційних дослідників.

Романи: «Цей солодкий та гіркий лотос» (рос.), «Гейя» (рос., укр.), «Зевс посміхається» (рос.), «Донька короля», «Самотні скорботні» (рос.), «Клавіші землі» (рос.), «Алхімік» (укр., 1969–1973), «Божа коровка» (рос.), שוואַרץ רויז («Чорна троянда») (їдиш), לאָטוס («Лотос») (їдиш), צופאַל אין די קראָם («Випадок у крамниці») (їдиш), אַ לעבעדיקער שטערן איבער אַ טויטן ים («Жива зірка через Мертве море») (їдиш).

Повісті: «Бовван» (рос., укр.), «Спогади про Валентину» (укр.), «Син зірки» (рос.), «Ярко, гроза Ти-Ранів» (укр.), «Ті, що несуть світло» (рос.), פֿעס בענטשיק «Якийсь Бенчик» (рос., укр.), «Скорботна музика» (рос.), «Бузок» (рос.), «Жива зірка над Мертвим морем» (рос., укр.), «Дереволуди» (рос.), «Набат пам'яті» (рос.), «Сльози Павла» (рос.), «Дорога кричала від болю» (рос.), «Учитель есперанто» (рос.), «Зірки поруч з тобою» (рос., укр.), «Жмурки» (укр., авт. переклад з їдишу), טרייע נעשאַמעס («Віддані душі») (їдиш), באַר-קאכבאס הייל («Печера Бар-Кохби») (їдиш), די מאַמע פֿון אלע מאַמעס («Хава – мати всіх матерів») (їдиш).

Шановний Олександр
Михайловичу, прошу виступати,
як ми домовилися – українською,
а фрагмент ~~Форма~~ присвячено
Молому Алевскому і ~~Сврат~~ ^{М. Горькому} –
єврейською.

З повагою
Рубинівський

Р. С. Момшів, варто кілоха
регент погачковит сказати рідною
мовою, а потім перейти на українську
(чи російську). Мова буде така, щоб
вас зрозуміла вся аудиторія, не тільки
маївчи мислєгі.

Лист О. Лізена від Р. Лубківського, б/д (Ф. 58, оп. 1, спр. 20, ф. 6)

Мала проза. В архіві зберігаються рукописи 390 творів малих прозових жанрів (мови – їдиш, російська, українська). Дати на більшості рукописів відсутні. Одне із найраніше датованих оповідань – «Гуси-гуляки-га-га!» (1948).

Олександр Лізен був майстром малої прози. Часто він сам визначав жанр своїх творів, розуміючи, що авторське жанрове визначення здатне впливати на читацьке сприймання. Серед авторських визначень трапляються не лише такі традиційні жанри, як новела, оповідання чи гумореска, а й балада, етюд, фантазія, новела-притча, новела-казка.

Вірші. Представлено 152 поетичні твори Олександра Лізена (мови – російська, їдиш, українська).

Драматичні твори. Особливої уваги варта драматична поема «Реквієм» (дата написання відсутня), присвячена трагічній долі та стражданням єврейського народу. Представлено різні варіанти твору їдишем, російською та українською мовами.

Інші драматичні твори (5 п'єс, дати відсутні): «Доля. Чаша» (рос.), «Вогнегасник» (рос.), «На кинутому кар'єрі» (рос.), «Ви чуєте дзвін» (рос.), «Орлиця» (рос.).

Публіцистика Олександра Лізена становить неабияку цінність для дослідників вітчизняної журналістики останніх десятиліть ХХ ст. В архіві представлено статті, нариси, інтерв'ю (понад 100 публіцистичних творів за період 1978–1998 рр., мови – їдиш, російська, українська). Публіцистичні твори письменника друкувалися в таких газетах, як «Народна воля», «Літературна Україна», «Літературний Львів», «Єврейський камертон», «Біробіджанер Штерн», «Неделя» та ін.

Листування. В архіві представлено близько 530 листів. 205 із них – це листи, адресовані Олександру Лізену (за період 1961–1999 рр.). Серед відомих кореспондентів – письменники *П. Загребельний* та *Р. Лубківський*, науковець *О. Пошивайло*, видавець *Д. Буханенко*.

Фахівців з їдишу можуть зацікавити 25 листів від *Дмитра Тищенка*, написаних у 90-ті рр. ХХ ст. *Д. Тищенко* – український філолог-германіст, що спеціалізується на мові їдиш. Він створив їдиш-український та їдиш-російський словники. У 90-ті роки ХХ ст. активно листувався з Олександром Лізеном, зокрема обговорював питання, пов'язані з роботою над словником.

277 документів – це машинописні копії листів, які Олександр Лізен надсилав друзям, родичам, колегам-літераторам, редакторам і видавцям протягом 1964–1999 рр. Серед адресатів – письменники *В. Каверін*, *Р. Братунь*, *Л. Дмитерко*, *Б. Олійник*, *П. Перебийніс*, редактор газети «Біробіджанер Штерн» *Б. Міллер*, журналіст *О. Аджубей*.

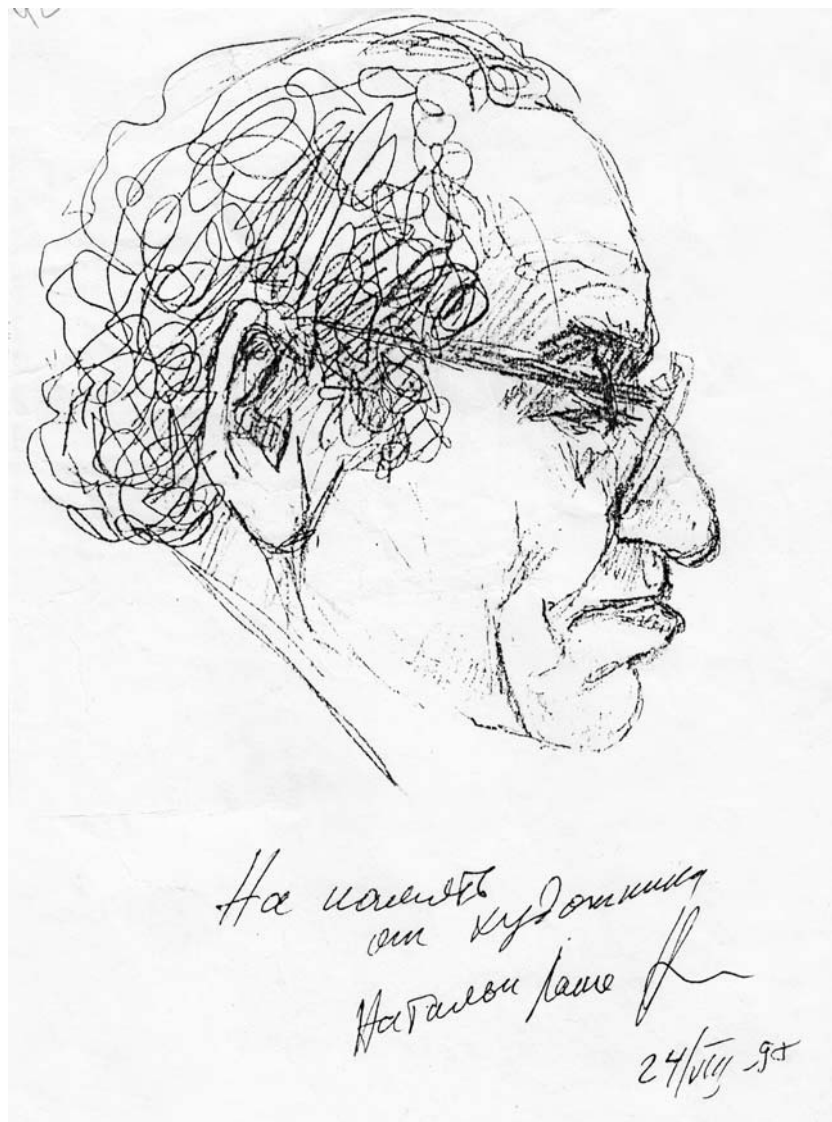
Оскільки конверти з адресами та прізвищами адресатів відсутні, виникає проблема з ідентифікацією людей, до яких звертався письменник. У більшості випадків ми маємо лише імена та по батькові (на кшталт «Вадим Петрович» чи «Інна Андріївна»). Отже, постає ще одна тема для дослідження – ідентифікація адресатів і встановлення кола спілкування Олександра Лізена.

Деяких осіб, втім, ідентифікувати не так уже й складно. Наприклад, адресат Дмитро Володимирович – це, ймовірно, згаданий вище філолог Д. Тищенко.

Решта листів стосуються дружини письменника – *Ганни Лізенберг* (дівоче прізвище – Цапей, 1915–2006). Ганна Лізенберг походила з української родини, тісно пов'язаної з УПА. У 90-ті роки ХХ ст. друкувалася у львівській пресі та відзначалася активною громадянською позицією.

В архіві зберігаються такі матеріали Г. Лізенберг: ксерокопії її статей (1993–1997 рр.), листування (зокрема три листи від зв'язкової УПА «Оролі», лист Г. Лізенберг до Голови всеукраїнського братства УПА). Надзвичайно цікавими є мемуари Г. Лізенберг «Що таке судьба людини?».

Матеріали Г. Лізенберг можуть становити інтерес для тих, хто досліджує історію жіночого руху в Західній Україні та діяльність УПА.

Портрет Бориса Хандроса з написом «На пам'ять от художника
Наталіи Лаїше», 24.08.98 (Ф. 67, оп. 1, спр. 37, ф. 2)

Борис Хандрос (1923–2006) – кінодраматург, письменник, заслужений працівник культури України, член Національних спілок кінематографістів і журналістів України.

Народився 25 грудня 1923 р. у с. Озаринці Подільської губернії (нині – Вінницька обл.) у родині вчителя (меламеда). У с. Озаринці закінчив 4 класи єврейської трудової школи, в якій працював викладачем його батько. Під час Другої світової війни добровольцем вступив до Червоної армії, потім потрапив у гето та концтабір «Печора» в Брацлаві на Поділлі, утік, був важко поранений, знову воював, зустрічав союзників на Ельбі. Після війни закінчив Київський університет, учителював у білоруському містечку Наровлі. Помер письменник у 2006 р. в Києві.

Борис Хандрос – автор сценаріїв документальних і науково-популярних фільмів: «Уроки на завтра» (1976), «Світло попереду» (1979), «Школа радості» (1980), «Коханню вірна», «Мати» (1984), «Мертві листи» (1991), кінодилогії «Михайлова гора» (1993) та ін., а також багатьох статей у наукових і періодичних виданнях. Був автором книг «Всмаструиваясь в лица» (1980, 1990), «Новеллы о подвиге» (1983), «Смертні листи» (1993), «Местечко, которого нет» (2001, 2002).

Архівна спадщина Бориса Хандроса – це листи, документи, фотографії, рукописи творів, друковані праці (всього – понад 3000 одиниць зберігання).

Колекція рукописів письменника потребує ретельного опрацювання літературознавцями: є велика ймовірність того, що в архіві зберігаються твори, які не публікувалися за життя Бориса Хандроса. Деякі твори представлено в кількох варіантах; збереглися також чернетки та підготовчі матеріали до них, що відкриває широке поле для текстологічних досліджень.

Рукописи творів Бориса Хандроса – цінний матеріал для науковців, які вивчають історію Голодомору та Голокосту: ці дві трагедії ХХ століття були провідними темами у творчості письменника.

В архіві є багато унікальних матеріалів для тих, хто цікавиться темою «штетлів»: історія, життя і побут маленьких єврейських містечок, долі їхніх мешканців були предметами художніх досліджень Бориса Хандроса.

Учені-пушкінознавці знайдуть чимало цінної інформації в статтях, присвячених О. Пушкіну. Варті уваги також рукописи та підготовчі матеріали про Л. Пушкіна – рідного брата поета.

Літературознавцям, історикам і тим, кого цікавлять біографії видатних жінок, варто переглянути рукопис сценарію «Кохання вірна» (1981), а також статті й підготовчі матеріали про княгиню Н. Долгорукову – мемуаристку, одну з перших жінок-письменниць у російській літературі, дивовижна доля якої була тісно пов'язана з Києвом.

Історикам і всім, хто цікавиться долями декабристів, їхніх дружин та нащадків, слід ознайомитися з рукописами й підготовчими матеріалами до роману «Кедр» (1992), в якому йдеться про внука декабриста С. Волконського, а також зі сценарієм «Кохання вірна» (1981), статтями й підготовчими матеріалами про М. Волконську – дружину С. Волконського.

Кіносценарії. В архіві представлено рукописи кіносценаріїв Бориса Хандроса. Вони можуть становити інтерес для кінознавців, які вивчають українське документальне й науково-популярне кіно, та дослідників вітчизняної кінодраматургії. Зокрема, це сценарії до фільмів «Михайлова гора», «Здрастуй, мамо», «Кохання вірна», «Дорога до Бабиного Яру» та ін.

Повісті: «Мор» (укр., без дати), «Голод» (укр., 1990), «Повість про Сухомлинського» (фрагмент, рос., укр.), «Смертні листи» (укр., без дати).

Романи (ці твори так і не було завершено, але збереглися фрагменти, чернетки та підготовчі матеріали): «Вдивляючись в обличчя» (рос., без дати), «Кедр» (рос., 1992).

Мала проза (оповідання, новели, казки). Збереглося понад 50 рукописів малих прозових творів Бориса Хандроса за 1951–2003 рр., написаних українською та російською мовами: «Через терни», «У Кремлівського мрійника», «Прапор полку. Розповіді кавалериста», «Васька», «Джон», «Бібі-Гуль», «Моя війна», «Шалюпін співає “Атікву”», «Повернення млина» та ін.

Тих, хто досліджує історію української журналістики, можуть зацікавити статті, нариси, замітки Бориса Хандроса за 1952–2005 рр., мови – рос., укр. (понад 400 одиниць зберігання, деякі твори представлено в кількох варіантах).

Також в архіві є рукописи близько 90 інтерв'ю Бориса Хандроса з відомими діячами культури і науки за 1985–2006 рр. Серед його співрозмовників були письменник і дисидент Є. Сверстюк, академік Б. Патон, актор Б. Ступка, Н. Корольова – дочка конструктора ракетно-космічних систем С. Корольова, письменниця І. Лісова, історик П. Толочко та ін.

Листування. В архіві представлено понад 740 листів за 1953–2005 рр. (мови – укр., рос., нім., англ.). Це листи до Бориса Хандроса (від друзів, родичів, колег-літераторів, видавців) і листи самого письменника різним адресатам (зазвичай він, відправляючи листа, залишав у власному архіві його машинописну копію).

Листування може бути цікавою джерельною базою для дослідження як біографії та творчості Бориса Хандроса, так і культурного та літературного життя в Україні у другій половині ХХ ст. Зокрема, вартий уваги лист-подяка Борису Хандросу від *Стівена Спілберга*. Багато листів збереглося без конвертів, тому сьогодні важко ідентифікувати як відправників, так і отримувачів (часто маємо лише імена: Саша, Вова тощо). Отже, постає ще одна тема для дослідження – встановити коло осіб, з якими листувався Борис Хандрос.

Іхіл (Іехіель) Фалікман (1911–1977) – їдишомовний письменник.

Іхіл Фалікман народився в 1911 р. у містечку Любарі Волинської губернії (нині – смт у Житомирській обл.). Закінчив семирічну школу й художній технікум у Києві (1931). У літературі дебютував повістю *שיטן סטעטס* («Стени обсіпаються», 1931). Був серед перших поселенців Єврейської автономної області; у 1932–1934 рр. працював у місцевій їдишомовній пресі. Врештешки від життя на Далекому Сході лягли в основу книжки *סערפאָסן ווײַז* («Серед сопок», 1937). Повісті й новели довоєнного періоду склали книжку *אַנהייב פֿרילינג* («Провесна», 1940).

Під час Другої світової війни служив у Червоній армії, працював у фронтовій пресі, не припиняючи писати прозу їдишем. Події тих років відбилися в книжках *ליבע אין פייער* («Любов у вогні», 1943) і *מײן לאַנד פֿון מענטשן* («Люди моєї країни», 1945). У повоєнний час написав романи *די שײן קומט פֿון מזרעך* («Світло приходить зі Сходу», 1948) і *דער שוואַרצער ווינט* («Чорний вітер», 1968). Закінчив заочне відділення Київського педагогічного інституту (1952). У 1960–1970-ті роки був членом редколегії та постійним автором журналу «Советіш геймланд». Помер Іхіл Фалікман у 1977 р. в Києві.

В архіві представлено рукописи творів Іхіла Фалікмана, листи, фотографії, документи (всього близько 1090 одиниць зберігання).

Деякі з представлених в архіві творів були надруковані за життя автора («Приречені беруть зброю», «Світло приходить зі Сходу», «Чорний вітер»). Однак, враховуючи «традиції» радянського редагування, можна припустити, що ці твори пройшли опрацювання не лише редакторами, а й цензорами. Тому було б доречно провести текстологічне дослідження авторських рукописів і порівняти їх з опублікованими текстами. Є також велика ймовірність, що частина творів, які зберігаються в архіві, не друкувалися за життя письменника.

Посвідчення гвардії капітана Іхіла Фалікмана, редактора армійської газети 5-ї гвардійської армії «Патриот Родины»
(Ф. 65, оп.1, стр. 13, ф. 1)

Отже, рукописи Іхіла Фалікмана чекають на допитливих науковців. Крім літературознавців, що вивчають розвиток їдишомовної прози в СРСР, творча спадщина письменника може зацікавити дослідників історії Другої світової війни та Голокосту, адже Іхіл Фалікман був одним із літераторів, які започаткували художнє відтворення й осмислення теми Катастрофи.

Романи: די פארורטיילטען נעמען געווען («Приречені беруть зброю») (1944–1962, їдиш, рос.), סאָלדאַט («Солдат») (без дати, їдиш), דער שוואַרצער ווינט («Чорний вітер») (фрагмент, 1968, їдиш), די שוין קומט פון מזרח («Світло приходить зі Сходу») (їдиш, без дати), אין פעטערבורгער רעדאַקציע («У петербурзькій редакції») (їдиш, без дати).

В архіві також зберігається фрагмент невідомого великого прозового твору, написаного їдишем (98 аркушів); цей рукопис потребує ретельного опрацювання перекладачами та літературознавцями.

Повісті: «Дорога крізь ліс» (рос., 1966–1967), «Тиха вода» (рос., 1966–1967), סאָלדאַט («Солдат») (їдиш, 1948).

Оповідання: דער ביטערער יאָדער («Гірке полювання») (їдиш, 1966–1967), «Горпинка» (рос., укр., без дати), שטעכלקעס («Колючки») (їдиш, без дати), לאַטיין («Латина») (їдиш, 1972), דער מאַמעס מײַסעס («Ліс-красень») (їдиш, 1963), דער מאַמעס מײַסעס («Мамині казки») (їдиш, без дати), די מעמאָריאַל-ברעט «Меморіальна дошка» (їдиш, без дати) та ін. (усього понад 30 оповідань, деякі твори мають кілька варіантів).

Статті та рецензії. Літературознавців можуть зацікавити літературно-критичні статті й рецензії Іхіла Фалікмана: טויט פון אַ דיכטער («Смерть через поезію») (їдиш, без дати), «Про творчість А.Л. Кацева» (рос., 1973), «Про творчість Лізена А.М.» (рос., 1973) та ін. (усього 6 рукописів).

Листування. В архіві представлено близько 950 листів, листівок і телеграм за 1943–1989 рр. Чимало листів та листівок написані їдишем (близько 320), а також російською (близько 600) та українською (близько 30) мовами.

Завдяки тому, що багато листів збереглися з конвертами, ми можемо встановити майже всіх кореспондентів Іхіла Фалікмана: це члени родини, друзі, колеги-літератори, видавці та редактори. Серед відомих адресантів – письменники Х. Табачников, І. Друкер, Р. Рубіна, М. Талалаєвський, Н. Забара, Л. Вишеславський, О. Ковінька, М. Тейф, Н. Лур'є, головний редактор журналу «Советіш геймланд» А. Вергеліс, редактор газети «Біробіджанер Штерн» Б. Міллер, літературознавець Г. Ременик. Збереглися також листи Іхіла Фалікмана до дружини – поетеси Дори Хайкіної та синів – Самуїла і Дмитра.

Колекція листів потребує ретельного дослідження: це дозволить не тільки отримати нову інформацію про письменника Іхіла Фалікмана, а й доповнити загальну картину літературного процесу в СРСР 1960–1970-х рр. та культурного життя єврейської творчої інтелігенції.

Документи. Істориків та документознавців можуть зацікавити документи Іхіла Фалікмана: посвідчення особи гвардії ка-

пітана Фалікмана І.Ш. (1943), посвідчення, видане Народним комісаріатом шляхів сполучення (1945), диплом Київського державного учительського інституту (1949), трудова книжка (1950), профспілковий квиток (1961) та ін. (усього близько 20 документів за 1943–1975 рр.).

Особисті речі. Цікавим експонатом є фрагмент люстри, підібраний у травні 1945 р. майором Фалікманом з підлоги кабінету Гітлера в Берліні. Зберігся також виконаний письменником малюнок олівцем: «Портрет Леніна» (1948).

Дора (Дебора) Хайкіна (1913–2006) – їдишомовна поетеса.

Народилася в Чернігові у 1913 р. Виховувалася в дитячому будинку. В 1932 р. закінчила Київський планово-економічний технікум. Друкувалася з 1931 р. З 1932 по 1936 рік – співробітниця Інституту пролетарської єврейської культури АН УРСР, пропрацювала там до його реорганізації в кабінет єврейської культури. Під час Другої світової війни перебувала в евакуації в Кустанай (Казахстан). Була одружена з єврейським письменником Іхілом Фалікманом (1911–1977). У 1993 р. Дора Хайкіна виїхала до Ізраїлю. Померла в 2006 р. у Хайфі.

Дора Хайкіна – авторка поетичних збірок *לידער* («Вірші», 1941), *פון אלע מיינע דאָרער* («Вірші та балади», 1941), *פון אלע מיין דאָרער* («З усіх моїх доріг», 1975), збірок оповідань і нарисів *ליבעס ליוועס* («Люцине кохання», 1983), *בריוו צו קומענדיקע דורות* («Листи до майбутніх поколінь», 1988).

В архіві зберігаються рукописи творів Дори Хайкіної, листи, документи, магнітні стрічки із записами віршів (усього понад 1050 одиниць зберігання).

Проза. Хоча Дора Хайкіна увійшла в історію єврейської літератури передусім як поетеса, в її творчому доробку були також прозові твори. В архіві представлено такі рукописи:

повість «Люди залишаються людьми. Нотатки колишнього військового» (їдиш, без дати, машинопис з рукописними правками);

оповідання «Він був моїм учителем» (рос., без дати, машинопис);

стаття (назва невідома, їдиш, без дати, машинопис). На сьогодні не встановлено, які з представлених в архіві творів публікувалися за життя письменниці. Це питання потребує додаткового з'ясування.

6. VII. 1978

Милостивая Дора Тригорская!

Большо приятно у Васено письма узнать,
что переводы Вам понравились и передачу
именно Ваше поэтическое начало.

Пусиб полемат, кинди переводим
то ми ние саво одобравит, наклонит,
подермет. Дело живое.

Време е перевен ене де стирвореним.

Есто време поволит е јавља претиниу
у кадеко. Остае се ене два дна и —
Все. Оверта дна ние Вседе јудити.

А кето — ја подинам стогам. Дарена
в природе вје. И — вот : содугат
чеподана и јединам. Ничего не
поделасиб.

Отенас Вам Всео добро!

Лев Озеров

7. VII. 79 Переписан!
Просьбу подтвердить получение (по московск. адрес)

Поезія. В архіві зберігаються рукописи 129 віршів Дори Хайкіної в перекладі російською та українською мовами («З усіх часів, відколи світ наш виник...», «У селі, у чарівних Карпатах...», «Я знаю, міняються пори щороку...», «Усі зірки я в небі залишила...» та ін., дати відсутні). Вірші Дори Хайкіної переклали *Леся Клименко, Михайло Литвинець, Валентина Малишко, Степан Литвин, Микола Луків, Петро Засенко, Олександр Шарварок, Абрам Кацнельсон, Дмитро Білоус, Іван Драч, Наум Тихий, Ганна Чубач, Петро Осадчук, Олесь Жолдак, Дмитро Павличко* та ін. Дослідників творчості *Павла Тичини* може зацікавити переклад їдишем поеми «Похорон друга», виконаний Дорою Хайкіною.

Ці рукописи можуть бути корисними перекладачам і науковцям, що вивчають теорію та історію перекладацької справи, а також літературознавцям, які досліджують їдишомовну поезію другої половини ХХ ст.

Листування. Представлено понад 900 листів, вітальних листівок, телеграм за 1948–1992 рр. (мови – їдиш, російська, українська, англійська). Оскільки листи здебільшого збереглися разом з конвертами, можна встановити майже всіх адресантів та адресатів. Проте авторів кількох їдишомовних листів, що збереглися без конвертів, не вдалося ідентифікувати.

Заслуговують на увагу 118 листів Дори Хайкіної, написаних сином Дмитру та Самуїлу (Мілі) Фалікманам.

765 листів адресовано Дорі Хайкіній, з них 112 – від членів родини (чоловіка Іхіла Фалікмана та сина Дмитра Фалікмана). В архіві представлено також понад 20 листів дітей письменниці (Зої, Дмитра та Самуїла) один до одного та до їхнього батька. Усі ці листи переважно побутового змісту, проте вони можуть становити неабиякий інтерес для біографів письменницького подружжя Дори Хайкіної та Іхіла Фалікмана.

Значна частина листів пов'язана з літературною діяльністю Дори Хайкіної. Серед її кореспондентів були письменники *О. Лізен, Р. Рубіна, П. Утевська, Х. Табачников, Н. Лур'є, І. Драч, Д. Павличко, О. Гончар, П. Загребельний*, а також *Б. Міллер* –

редактор газети «Біробіджанер Штерн», *А. Вергеліс* – редактор журналу «Советіш геймланд», *Л. Озеров* – поет, перекладач і літературознавець, *М. Лоев* – театральний діяч, режисер Київського «ГОСЕТу», *Г. Гельфандбейн* – критик і публіцист.

Збереглися листи з редакцій та видавництв, з якими співпрацювала письменниця (зокрема, це журнали «Советіш геймланд», «Жовтень», «Київ», «Дружба народів», газети «Біробіджанер Штерн», «Ленінська зірка», видавництво «Радянський письменник»), вітальні листівки від Спілки письменників України.

Листи з архіву Дори Хайкіної можуть зацікавити дослідників, які вивчають культурне життя єврейської творчої інтелігенції в СРСР кінця 1940-х – початку 1990-х рр.

Документи, особисті речі. Літературознавців, істориків і документознавців зацікавлять оригінали членських квитків Спілки письменників СРСР Дори Хайкіної (за 1938 та 1953 рр.). Збереглися також програмки концертів, поздоровчі адреси, репродукція картини А. Кержнера «Шолом-Алейхем. Світанок» (подарунок автора).

Магнітні стрічки із записами віршів Дори Хайкіної (1969 і 1971 рр.). Ці стрічки потребують технічного опрацювання та перезапису на сучасні носії інформації.

Рива Балясна (1910–1980) – їдишомовна поетеса.

Народилася у 1910 р. у містечку Радомислі Київської губернії (нині – м. Радомисль Житомирської обл.). Виховувалася в дитячому будинку. Навчалася у фабрично-заводській школі, на літературному факультеті Київського пединституту (1930–1934 рр.), в аспірантурі Інституту єврейської пролетарської культури при ВУАН. У 1935–1939 рр. працювала редактором у Головліті й Укрнацменвидаві.

Під час Другої світової війни, перебуваючи в евакуації в Уфі, Рива Балясна була культпрацівником артлі й цензором облліту, а після повернення до Києва, в 1945–1952 рр., – редактором у видавництві «Радянська школа».

6 травня 1952 р. Балясну заарештували за звинуваченням у контрреволюційній діяльності й засудили до 10 років виправно-трудових таборів. Звільнили її 17 грудня 1955 р. та реабілітували 9 січня 1956 р. Померла поетеса в 1980 р. у Києві.

Рива Балясна дебютувала в літературі в 1928 р. Член СРПУ з 1936 р., авторка 15 книжок їдишем, зокрема поетичних збірок *רופ איבער און* («Перегук», 1934 р.), *ליכטיג סטענע ארע* («Світлі стежки», 1940 р.), *גאלדענער בלעטערפאל* («Золотий падолист», 1978 р.), прозових творів.

В архіві Риви Балясної представлено понад 500 одиниць зберігання: рукописи, документи, фотографії, листи.

Найбільшу цінність, безперечно, становлять рукописи поетичних творів: 25 віршів, написаних їдишем, поеми «Ісаак Левітан (Сторінки долі)» (без дати, рос.) і 159 віршів (рос.). Багато віршів представлено в кількох примірниках (машинописні копії).

Майже на всіх рукописах (окрім поеми *מאטרוסווי* «Матросови») відсутні дати. Крім того, сьогодні вже важко визначити, які з цих творів свого часу публікувалися, а які й досі не відомі читачам. Отже, творча спадщина Риви Балясної потребує детального опрацювання літературознавцями.

Дослідники життя і творчості Риви Балясної знайдуть в архіві 105 фотографій поетеси, членів її родини та інших осіб. Оскільки більшість світлин не підписані, складно не лише їх датувати, а й ідентифікувати зображених на них людей. Тому фотоархів потребує ґрунтовного дослідження.

Науковців, які вивчають історію сталінських репресій, можуть зацікавити документи Риви Балясної та членів її родини (1948–1976 рр.), серед яких – повідомлення про припинення кримінальної справи щодо письменниці та її реабілітацію, довідка про скасування постанови Особливої наради при МДБ СРСР щодо неї (1957 р.), повідомлення про припинення її справи за необґрунтованістю обвинувачень (1956 р.) та повідомлення про перевірку скарги про перегляд справи (1954 р.).

Неабияку цінність становить листування (представлено понад 50 листів за 1953–1970 рр.). Особливої уваги варті чотири листи з ув'язнення (за 1954–1955 рр.), написані Ривою Балясною до родичів. Два з цих листів були дописані медсестрою, що свідчить про тяжкий стан здоров'я письменниці. Також збереглися 11 листів Зорі (сина поетеси), адресованих матері в місця позбавлення волі.

Тим, хто вивчає історію єврейської секції Спілки письменників УРСР, варто ознайомитися з листом про поновлення Риви Балясної в Спілці письменників (1956 р., відоме лише ім'я відправника – Гриша).

Ісаак Кіпніс (1896–1974) – письменник, перекладач.

Ісаак (Іцик) Кіпніс народився 12 грудня 1896 р. у містечку Словечно (Волинська губернія, тепер – Овруцький район Житомирської області) в сім'ї ремісника-кушніра. Отримав традиційну єврейську освіту в хедері, допомагав батькові в гарбарні (майстерні, де вичиняли шкури). У 12 років почав писати вірші їдишем.

У 1920 р. був направлений профспілкою на навчання в Київ. З 1922 р. Ісаак Кіпніс друкувався в багатьох єврейських літературних журналах: *פֿלעטש* («Потік»), *פֿרײַנד* («Друг»), *וואַסערשטאָם* («Ватага»), *דער רױטער װעלט* («Червоний світ») та ін., а в 1923 р. вийшов його перший поетичний збірник – *װילע* («Воли»). Після цього Ісаак Кіпніс перейшов на прозу. Вже тоді він складав дитячі казки, кілька видань яких вийшли з ілюстраціями художників київської Культур-Ліги. У наступні роки Ісаак Кіпніс плідно працював як дитячий письменник і перекладач. Під час Другої світової війни перебував в евакуації в Саратові.

Був членом Спілки письменників УРСР, але його виключили за «єврейський націоналізм». У 1948 р. Ісаака Кіпніса «за активну антирадянську націоналістичну роботу» засудили до 10 років виправно-трудових таборів. Покарання відбував у Спаську (під Карагандою). Був звільнений з ув'язнення в 1955 р. (із заборонаю жити в Києві). Оселився в Боярці, до Києва перебрався лише на початку 1960-х рр. і прожив там до кінця життя. Помер у 1974 р.

Найвідоміші оригінальні твори Ісаака Кіпніса: збірка поезій «Воли» (1923); повісті «Місяці й дні» (1926), «Моє містечко Словечно» (1962), «3 щоденника» (1965); роман «Дім» (1939), прозові «Казки для Лемеле» (1940); «Мініатюри» (1975). Ісаак Кіпніс також переклав їдишем твори багатьох класиків англійської, американської, французької, іспанської та російської літератури.

В архіві Ісаака Кіпніса представлено понад 760 одиниць зберігання: рукописи творів, листи (1929–1974 рр.), фотоархів родини Кіпнісів (48 фотографій за період 1930–1974 рр.).

Рукописи творів Ісаака Кіпніса – цінний матеріал для літературознавців, які вивчають розвиток їдишомовної прози в СРСР і літератури для дітей. Більшість із представлених в архіві рукописів написано їдишем. Окремого дослідження потребує питання, які з цих творів свого часу були опубліковані, а які й досі чекають на зустріч із читачами.

Повісті: אונטער וועגס «В дорозі» (їдиш, без дати; рукопис представлено в 3-х варіантах), «Місяці і дні» (рос., 1930).

Казка: שטעכלער און בוים «Їжачок та дерево» (їдиш, без дати).

Оповідання: אין שווערע צײַטן («У важкі часи») (їдиш, 1949–1957), דאָס ייגעלע און דאָס בייסעלע («Юному поколінню») (їдиш, без дати), דאָס קעצעлע וואָס האָט פאַרגעסן וויבעט עסן («Кошеня, що забуло, як треба просити їсти») (їдиш, без дати), ציפּ, באַביקע, ציפּ («Цип, цип, бабуся») (їдиш, без дати), פליעלע און בער («Мушка та Ведмідь») (їдиш, без дати), קירבעס און קאווענעדל («Гарбуз і кавунище») (їдиш, без дати), קוויטן («Квіти») (їдиш, без дати), וואס מע זאגט «גאָט האָט צוגעשיקט», «גאָט האָט געפירט» (їдиш, 1963), פֿון מײַנע טאָגביכער («З моїх щоденників») (їдиш, без дати), «Дім мій – друг мій» (укр., пер. С. Іцкевич, 1946), «Життя не вгасає» (укр., пер. С. Іцкевич, без дати), «Так було» (укр., пер. С. Іцкевич, без дати), פֿיר באַבעלע («Чотири метелики») (їдиш, англ., без дати).

Листування. Колекція листів нараховує понад 570 одиниць зберігання.

На особливу увагу дослідників заслуговують п'ять листів Ісаака Кіпніса до єврейського письменника, автора історичних романів та оповідань Йосипа Опатошу, який проживав у США. Листи датовано 1929–1947 рр., мова – їдиш. Збереглося близько 500 листів до Ісаака Кіпніса від колег-літераторів, редакторів, видавців, друзів і знайомих. Серед кореспондентів – А. Веледницький (літературознавець, жертва сталінських репресій), Д. Жабо-

179

О ТЕВЬЕ-МОЛОЧНИКЕ.

О герое ряда рассказов еврейского писателя Шолом-Алейхема — Тевье-молочнике сохранилась память в селе Заборье Васильковского района Киевской области. Как говорят заборские старожилы, лет шестьдесят тому назад, (в начале столетия) жили в Заборье пять еврейских семейств. Имена их помнят хорошо, но фамилия сохранилась только одного — кузнеца Янкеля Менделевича Шрейбера, который больше 50 лет проработал в Заборье кузнецом и заслужил общие симпатии и уважение. О нём говорят: „з Янкелем кóжи дружны“. Русской грамоты он не знал, однако окончил еврейскую школу 2^й ступени и читал по древнееврейски. Как кузнец — он был виртуозным умельцем; облегченные и упрощенные плуги его изделия работали „как свисток“, насекавшие им серпы самозатачивались, применив всевозможные приемы он делал инструменты, заменявшие сверлильный и расточный станки, знал секрет закалки меди, обжигал бобы и ремонтировал сельхоз инвентарь. Когда в 1919 году в Заборье налетел карательный „Волчанский“ отряд денкишцев, забирские сельчане, чтоб спасти Шрейбера, передали его в „свисту“ и „бурлаки“, дали в руки косу и отправили на край сенокоса,

Лист І. Кіпнісу від В.М. Гориновича, грудень, 1961 р.
(Ф. 56, оп. 1, спр. 3, ф. 15)

тинський (актор), *А. Вергеліс* (письменник, головний редактор журналу «Советіш геймланд»), *Р. Рубіна* (письменниця і перекладачка), *Х. Табачников* (письменник), *Є. Любомирський* (перекладач) та ін. Ці листи – не лише унікальне джерело інформації про письменника Ісаака Кіпніса, а й про культурне життя єврейської творчої інтелігенції в СРСР у 1950–1970-х рр.

В архіві представлено понад 70 листів Ісаака Кіпніса зі Спаська, де він перебував в ув'язненні, до родичів, а також до президії ЦК КПРС і генерального прокурора СРСР (1951–1956 рр.). Ці листи можуть зацікавити науковців, які вивчають історію сталінських репресій.

Михайло (Мойше) Пінчевський (1894–1955) – їдишомовний поет, драматург, перекладач.

Народився 1 квітня 1894 р. у бессарабському єврейському містечку Теленешти (тепер – райцентр у Молдові) у сім'ї дрібного крамаря. Навчався в хедері, єшиві в Одесі. У 1913 р. втік з дому і подався в далекі мандри, найнявшись юнгою на корабель. Побував у Чилі, Бразилії, Уругваї й нарешті опинився в Аргентині. Тоді ж почав писати вірші рідною мовою – їдишем, видав першу збірку. У 1920 р. Михайло Пінчевський повернувся в Європу, жив у Німеччині, Бельгії, Румунії. У пошуках кращої долі в 1924 р. переїхав у рідне містечко, а згодом перебрався до Радянського Союзу.

Деякий час жив у Москві, а з 1928 р. – у Харкові, де співробітничав з єврейськими газетами й видав кілька поетичних збірок. У 1929 р. вийшла поема Михайла Пінчевського *בסרביא* («Бесарабія»), збірки *פיר פאָממען* («Чотири поеми»), 1930; *פאר קינדער* («Для дітей»), 1930; *לידער פון טאָג* («Вірші дня»), 1932; *גיט דער פיררהאנד* («Дайте завісу»), 1932 та ін. Усього за роки життя в СРСР письменник видав 13 книг, створив 12 п'єс, мав багато публікацій у газетах. Крім віршів і п'єс, поставлених на багатьох сценах країни, Михайло Пінчевський писав казки для дітей, був автором лібрето дитячого балету «Лелеченя», поставленого у Великому театрі в Москві (1935).

У 1934 р. письменник переїхав до Києва, де вступив до літературної організації ВУСПП. Член СП СРСР з 1934 р. У жовтні 1938 р. був звинувачений у шпигунстві та заарештований як агент іноземної розвідки. 1939 р. його звільнили за відсутністю складу злочину. Однак у 1951 р. Михайло Пінчевський знову опиняється за ґратами. На цей раз йому ставили за провину націоналізм, антирадянську агітацію та занепадницькі настрої у творчості. Його засудили до 10 років ув'язнення у виправно-трудовому таборі суворого режиму. На початку 1954 р. Колегія Верховного Суду СРСР скасувала вирок за відсутністю в діях Михайла Пінчевського складу злочину. Невдовзі після звільнення, у 1955 р., письменник помер. Похований на Байковому цвинтарі в Києві.

Онуки Михайла Пінчевського передали його архів до Центру досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства.

В архіві представлено понад 200 одиниць зберігання, переважна більшість з яких – творчий доробок письменника (рукописи та машинописи поем, віршів, оповідань, статей, п'єс за період 1929–1955 рр.). Зберігаються також декілька листів, один з яких (до редакції «Літературної газети», 1954) містить прохання повернути рукописи й рецензії на твори Михайла Пінчевського після його реабілітації.

Матеріали, зібрані в архіві, належать до радянського періоду творчості письменника, який у 1926 р. повернувся в СРСР після багаторічного перебування в Аргентині та поневірянь у країнах Європи.

Творчість Михайла Пінчевського практично не знайома сучасним читачам. Востаннє його твори видавалися в 1960 р.: «Дойна» (вид-во «Советский писатель», переклад рос. мовою) та «Хвала життю» (вид-во «Радянський письменник», переклад укр. мовою; примірник цієї книги зберігається в архіві).

Деякі з представлених в архіві творів не публікувалися за життя автора й тому потребують детального опрацювання науковцями – як літературознавцями, так і мовознавцями, що володіють їдишем.

Поєми: בעסאראביע («Бесарабія») (їдиш, рос.), דױנע («Дойна») (їдиш, рос.), זיאמעלע («Зямеле») (їдиш), דער רויטער לאנדיש («Червона конвалія») (їдиш), דער לענינע בלימעל («Ленінська квітка») (їдиш), דענקמאַל («Пам'ятник») (їдиш), ערשטער רעגען («Перший дощ») (їдиш), אַ פיאַנע («Піаніно») (їдиш), די ליהטיקע לעגענדע («Світла легенда») (їдиш, рос.), דרייסיק פעלסן («Тридцять шуб») (їдиш), די ליד וועגן בעסאראביע («Поєма про Бесарабію») (їдиш, рос.), דער שניידער («Кравець») (їдиш), די וואלфיש און די פוקס («Кит та лис») (їдиш), «Жок» (укр. переклад А. М'ястківського), «Сім ножів» (укр., рос.). Деякі поєми – в кількох варіантах та окремих фрагментах.

Великі поетичні твори Михайла Пінчевського можуть становити неабиякий інтерес для дослідників історії штетлів. Зокрема, поеми «Бесарабія» і «Дойна» – це поетичний реквієм за єврейськими містечками. У 1995 р. в США було випущено компакт-диск із музичною композицією «Бесарабія» на слова Михайла Пінчевського, з того часу багато клезмерських колективів виконують цю композицію.

В архіві також представлено близько 50 віршів їдишем. Поетичний доробок Михайла Пінчевського – цінний матеріал для дослідження радянської їдишомовної поезії другої чверті ХХ ст.

Тих, хто вивчає історію перекладацької справи в СРСР, можуть зацікавити переклади віршів Михайла Пінчевського українською та російською мовами, виконані такими майстрами поетичного слова, як *В. Сосюра, М. Рильський, О. Любомирський, А. М'ястківський, С. Голованівський*.

Михайло Пінчевський був талановитим драматургом. Його п'єси з успіхом йшли на сценах провідних єврейських театрів країни. У театральному архіві Центру досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства зберігаються афіші Київського єврейського театру імені Шолом-Алейхема, які запрошують глядачів на вистави за драматичними творами Михайла Пінчевського. Зокрема, одна з афіш засвідчує, що спектаклем за п'єсою «Я живу» 10 березня 1945 р. у Чернівцях відкривався перший повоєнний сезон Київського ГОСЕТу.

В архіві Михайла Пінчевського є цінні матеріали для тих, хто вивчає розвиток їдишомовної драматургії другої половини ХХ ст.:

П'єси: אַלדאָרה («Ельдорадо») (їдиш, 1936), «Недоторкана» (рос., 1950), «Ти мені не батько» (рос., 1950), «Чинда» (рос., 1950), «Як зароджувалось кохання» (рос., 1955), אַ טאַרילאך פֿון הימל («Та-рілочка з неба») (їдиш).

Лібрето: «Лелеченя» (рос., 1951), «Пісня перемоги» (рос., 1942).

Чимало цікавих матеріалів знайдуть для себе й дослідники дитячої літератури, адже Михайло Пінчевський багато писав для маленьких читачів. Крім згаданого лібрето «Лелеченя», в архіві представлено рукописи казок: «Тридцять шуб» (рос.), «Ленінська квіточка» (рос.), *רויט קעפעלע* («Червона шапка») (їдиш), *פייגעלע און ראקעלע* («Пташка та рачок») (їдиш), оповідання *יורע* («Юре») (їдиш) та інші твори для дітей.

Архівна спадщина Михайла Пінчевського – митця з дивовижною і трагічною долею – чекає на допитливих і небайдужих дослідників.

Йосип Бухбіндер (1908–1993) – їдишомовний поет та прозаїк.

Народився в містечку Черняхів Житомирської області (нині смт Черняхів), де у 1923 р. закінчив єврейську школу робітничої молоді. У 1925–1929 рр. навчався в Одеському єврейському педтехнікумі, у 1935 р. закінчив історичний факультет єврейського сектора Київського педагогічного інституту. Професійно літературною діяльністю почав займатися у 1930-ті роки, працюючи на посаді літпрацівника у республіканській їдишомовній газеті *רעפערענץ* («Зірка»).

Під час Другої світової війни перебував в евакуації в Уфі, працював в Укрлітфонді. У післявоєнні роки опікувався організаційними справами єврейської секції СПУ, за завданням Єврейського антифашистського комітету писав нариси про відбудову народного господарства УРСР.

24 січня 1951 р. за звинуваченням у єврейському націоналізмі був виключений із СПУ, а за 2 дні заарештований. Засуджений до 10-ти років виправно-трудових робіт. Певний час перебував в одній камері з митрополитом Йосипом Сліпим, про якого написав у своїх спогадах. У 1954 р. Йосипа Бухбіндера звільнили, але звинувачення в антирадянській націоналістичній діяльності було знято лише в січні 1957 р., після амністії. Помер письменник у 1993 р. у Києві.

В архіві Йосипа Бухбіндера представлено понад 2000 одиниць зберігання: рукописи, документи, фотографії, листи.

Найбільшу цінність становлять, безперечно, рукописи поетичних і прозових творів. Це *романи*: *א'ינצווייץ אפ דער יאכט* («Всеєдині яхти», 1966–1967 рр.), *אייניקע בלעטלעך פון מיין טאג-בוך* («Деякі сторінки з мого щоденника (Емануїл оповідає...)», без дати), *повісті*: *בלעטלעך פון מיין טאגבוך* («Сторінки мого щоденника», оригінал та переклад на російську мову, без дати), *צווישן כוואליעס* («Поміж хвилями», оригінал та переклад на українську мову, 1970 р.), підготовчі матеріали до них, а також по-

над 300 віршів та їх перекладів на російську та українську мови. Особливу цінність мають «Сторінки мого щоденника», які є чи не єдиними щоденниками про ГУЛАГ, написаними їдишем.

Деякі твори представлені в кількох варіантах. Було б цікаво порівняти ці рукописи з друкованими версіями, щоб встановити ступінь редакторського втручання в авторський текст. Отже, творча спадщина Й. Бухбіндера чекає на детальне опрацювання літературознавцями.

В архіві Й. Бухбіндера представлено близько 50 фотографій письменника, членів його родини та інших осіб. Більшість світлин не підписані, тому складно їх датувати та визначити зображених на них людей. Отже, фотоархів потребує ґрунтовного дослідження.

Науковців, що вивчають історію сталінської «боротьби з космополітизмом», можуть зацікавити документи Йосипа Бухбіндера та членів його родини, зокрема повідомлення Прокуратури та Верховного Суду СРСР про амністію (1954 р.), довідка про реабілітацію та зняття судимості (1957 р.), витяг із протоколу засідання СП СРСР про підтвердження творчого стажу (1968 р.), архівні довідки МВС КазРСР (1991 р.).

Листування Й. Бухбіндера. В архіві зберігаються понад 200 листів, листівок і телеграм за 1941–1993 рр., частина з них не датована. Варті уваги листи, в яких висвітлено події часів Другої світової війни (евакуацію цивільного населення з Києва до Уфи, відбудову Києва після його визволення). Листування Й. Бухбіндера з колегами-літераторами становить неабияку цінність для дослідників історії радянської їдишомовної літератури. Серед найактивніших кореспондентів фондоутворювача – А. Вергеліс, О. Лізен, родичі І. Кіпніса та І. Фефера, перекладачі творів Й. Бухбіндера на російську мову Є. Аксельрод та М. Вайнер.

В архіві також представлено матеріали, що висвітлюють діяльність Спілки письменників УРСР: клопотання правління СПУ про поновлення членства Й. Бухбіндера (1956 р.), про поновлення його на посаді заввідділом музею (1966 р.), запрошення на зустріч українських та єврейських письменників (1967 р.) тощо.

II. АРТ-КОЛЕКЦІЯ ЦЕНТРУ

В арт-колекції Центру представлено твори **Зіновія Толкачова, Ади Рибачук, Володимира Мельниченка, Михайла Вайнштейна, Ольги Рапай (Маркіш), Зої Лерман, Люби Рапопорт, Бориса Лекаря, Якіма Левича, Віктора Гукайла, Левка Скопа, Михайла Лошака** та ін. Крім картин та скульптур, у Центрі зберігаються матеріали, пов'язані з життям і творчістю декого з цих художників (листи, документи, фотографії, слайди, ескізи, друкована продукція – каталоги, буклети виставок, альбоми, листівки тощо).

На матеріалах Центру було видано альбом «Київська колекція». В передмові директор Центру Л. Фінберг зазначає: «Наш досвід – це десятки й десятки виставок творів Ольги Рапай-Маркіш, Павла (Пінхаса) Фішеля, Зої Лерман та інших художників у численних музеях і галереях Києва (куратори – Ірина Клімова та Олена Ягодівська), в Українському домі (“Нісайон”, куратор Ольга Петрова) та за кордоном – Англія, Польща, Німеччина. Наш доробок – це й мистецькі публікації в кожному номері альманаху “Єгуpecь”, випуски альбомів творчості майстрів у видавництві “Дух і Літера”».

Опис арт-колекції: <http://judaicacenter.kiev.ua/archive/art/>

* Київська колекція. Єврейська тема в творах художників України від 50-х років ХХ століття до сьогодення. – К.: Дух і Літера, 2015.

Ольга Рапай (Маркіш) (1929–2012) – художниця, скульпторка-керамістка.

Народилася в 1929 р. у Харкові в сім'ї письменника Переца Маркіша (розстріляного у справі єврейського антифашистського комітету) і перекладачки Зінаїди Йоффе. Ольга Рапай і сама стала жертвою сталінських репресій: у 1952 р., відразу після розстрілу батька, її заарештували та відправили до в'язниці, а потім у заслання в село Довгий Міст Красноярського краю. У 1954 р. Ольгу Рапай було реабілітовано. У 1956 р. вона закінчила Київський Художній Інститут, працювала на Київському експериментальному кераміко-художньому заводі (КЕКХЗ).

За своє життя художниця створила понад 5000 скульптур, панно, рельєфів, ваз. Ольга Рапай насамперед відома як авторка монументально-декоративних творів в архітектурі м. Києва, зокрема композиції-рельєфу на Будинку торгівлі (1967), інтер'єрів у Республіканській бібліотеці для дітей (1980), в Інституті фізіології ім. О. Богомольця (1982), в Інституті ботаніки ім. М. Холодного (1984), у Будинку художніх колективів на бульварі Т. Шевченка (1987), у магазині «Взуття» на Подолі (1989). Значне місце в її творчому доробку займала мала скульптура, об'єднана в цикли – біблійні, міфологічні, театральні, циркові, фольклорні.

Останні роки свого життя мисткиня провела в Ізраїлі. Померла у 2012 р., похована в Тель-Авіві.

У Центрі досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства зберігаються унікальні матеріали з особистого архіву Ольги Рапай: листи, фотографії, документи, підготовчі матеріали (загалом понад 3000 одиниць зберігання), а також скульптури, панно, ескізи (деякі з них потребують реставрації).

Твори Ольги Рапай відзначаються якоюсь магічною принадливістю, з першого ж погляду ніби зачаровують глядача, занурюючи в дивовижний світ – барвистий і радісний, іноді – наївно-казковий, а часом – споглядально-філософський. На жаль, частина її творчої спадщини нині втрачена. Проте є ве-

Ольга Рапай-Маркіш. Сходи Якова, 1980-ті рр.

лика ймовірність того, що вона все ж таки збереглася хоча б на слайдах, фотонегативах чи фотографіях, які у великій кількості представлені в колекції Центру. Деякі зі світлин і слайдів власноручно підписані художницею, проте чимало зображень потребують ретельного вивчення та ідентифікації – аби у майбутньому підготувати докладний ілюстрований каталог робіт Ольги Рапай. Перший крок у цьому напрямі вже зроблено: у 2007 р. видавництво «Дух і Літера» видало художній альбом «Ольга Рапай», присвячений творчості мисткині.

Для мистецтвознавців і біографів художниці неабиякий інтерес можуть становити друковані матеріали, статті про її творчість, каталоги, афіші, книги відгуків з виставок, особисті документи, а також довідки про засудження Ольги Рапай, перебування на засланні, про перегляд і припинення справи у зв'язку з відсутністю складу злочину.

Літературознавців та дослідників історії сталінських репресій можуть зацікавити матеріали, пов'язані з батьком художниці – письменником Перецем Маркішем: зокрема, заява Ольги Рапай міністру безпеки Російської Федерації В. Баранникову – прохання дозволити ознайомлення зі справою батька, а також переписані від руки матеріали зі справи Переца Маркіша (з архіву КДБ).

У Центрі зберігається сімейний фотоархів Ольги Рапай (фотоальбоми зі світлинами художниці та членів її родини); однак чимало знімків потребують ідентифікації зображених на них людей.

Окремої уваги дослідників варте листування Ольги Рапай (понад 220 листів за 1968–2010 рр.). Збереглися три листи, написані самою художницею (два – до дочки Катерини Рапай та один – до депутатів Верховної Ради України).

Серед постійних кореспондентів Ольги Рапай – передусім родичі: К. Рапай (дочка), Ш. Маркіш (брат), Е. Маркіш (мачуха). В архіві також є численні листи та листівки від друзів і знайомих, від установ і організацій (Посольства Ізраїлю, Спілки художників України тощо). Колекція листів містить цінні біографічні відомості про художницю і доповнює загальну картину культурно-мистецького життя Києва в 1970–2000-х рр.

Зіновій Толкачов (1903–1977) – художник-монументаліст, майстер станкової і книжкової графіки.

Зіновій Толкачов народився у 1903 р. Дитинство майбутнього митця пройшло в білоруському містечку Щедріні – єврейській землеробській колонії. Зіновій закінчив ремісниче відділення Київського казенного єврейського училища, потім пів року навчався в художній школі, яку був змушений покинути через важке матеріальне становище. Заробляв на життя, розписуючи вивіски та малюючи кіноафіші. У 1919–1920 рр. навчався у ВХУТЕМАСі в Москві (у П. Кончаловського), а в 1928–1929 рр. – у Київському художньому інституті (у Ф. Кричевського), де згодом викладав, а перед війною був запрошений на посаду декана.

Ще до початку Другої світової війни Зіновій Толкачов уже був відомим художником, роботи якого експонувалися в музеях багатьох українських міст, а також у Москві, Ленінграді, Празі, Варшаві, Венеції, Філадельфії, Копенгагені, Амстердамі (хоча після війни художник зазнав утисків і переслідувань за «космополітизм»).

Під час Другої світової війни Зіновій Толкачов був фронтовим художником. Брав участь у звільненні Освенціма і Майданека, у концтабір «Аушвіц-Біркенау» потрапив відразу після його звільнення бійцями Першого українського фронту. Під враженням від побаченого художник прямо в таборі почав робити замальовки. Коли не було паперу – малював на табірних бланках. Він став одним із перших митців, хто зобразив жахи нацистських таборів смерті та Голокост.

Зіновій Толкачов – автор портретів радянських державних діячів та українських письменників, у його доробку були також численні плакати, сатиричні малюнки в журналі «Перець», ілюстрації до творів Шолом-Алейхема та інших авторів. Проте найбільш відомі його серії літографій на антифашистські теми («Майданек», «Освенцім», «Квіти Освенціма»).

Помер художник у 1977 р. в Києві.

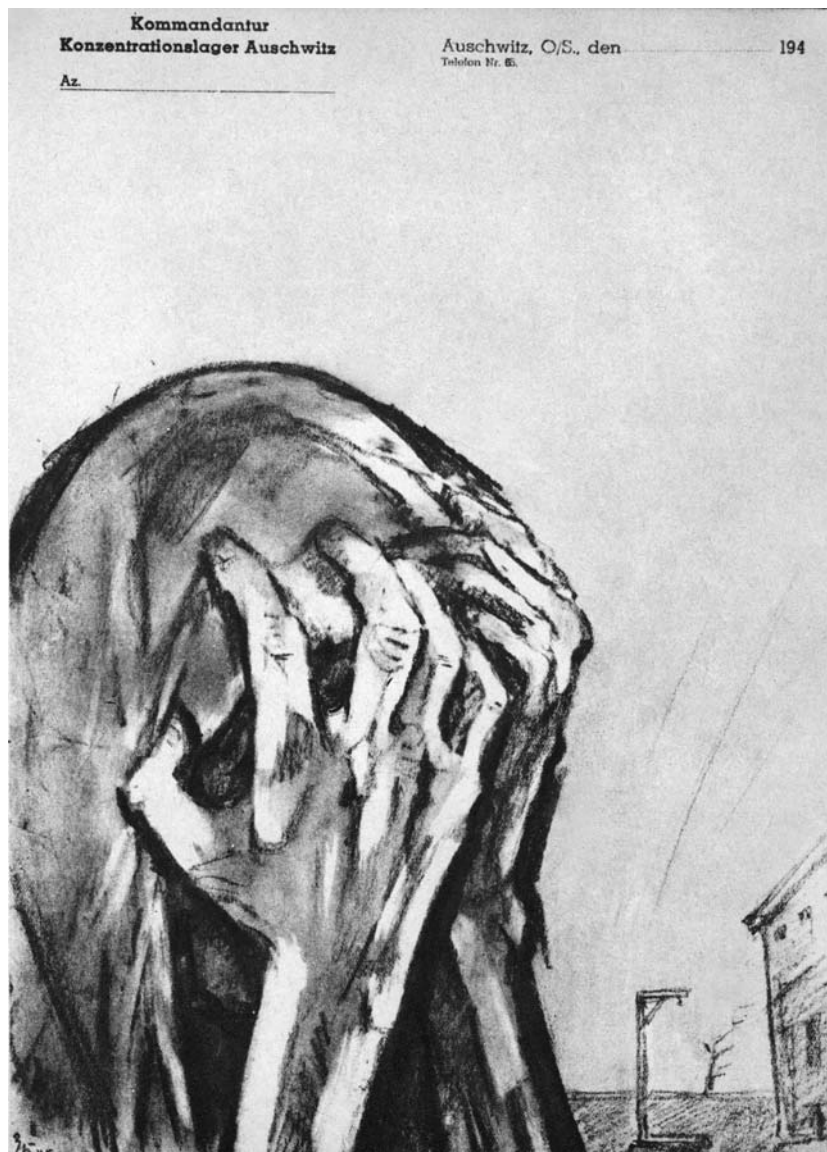
В архіві Центру зібрано унікальні матеріали, пов'язані з життям і творчістю Зіновія Толкачова (понад 220 одиниць зберігання), які можуть зацікавити мистецтвознавців і культурологів, істориків, які вивчають Другу світову війну та Голокост, дослідників життя і побуту єврейських містечок.

Представлено 16 автолітографій Зіновія Толкачова:

- 6 автолітографій із серії «Містечко» (за творами Шолом-Алейхема, 1945). Ці роботи вочевидь були нав'язані не лише прочитанням книг класика єврейської літератури, а й спогадами про власне дитинство, що пройшло в одному з єврейських містечок на Гомельщині в Білорусі.
- 1 автолітографія зі знаменитої серії «Освенцім» («Дівчата співають», 1962).
- 9 автолітографій – портрети письменника Шолом-Алейхема (1964–1965).

Неабиякий інтерес для дослідників творчості Зіновія Толкачова, а також для істориків становить листування художника. У колекції представлено 102 листи за 1942–1976 рр. Насамперед, варті уваги фронтові листи-трикутники зі штампами військової цензури (цей штамп стояв навіть на листах, написаних їдишем). Серед кореспондентів Зіновія Толкачова – члени сім'ї, колеги-художники, друзі та знайомі – представники радянської творчої інтелігенції (зокрема, письменники *В. Некрасов* і *Є. Гальперіна*, мистецтвознавець *К. Безменова*).

Також представлено друковані видання (каталоги виставок, альбоми робіт), афіші виставок, матеріали про долю творчої спадщини митця. Варті особливої уваги ксерокопії зошитів із відгуками відвідувачів про виставки Зіновія Толкачова «Окупанти» (1943), «Майданек. Квіти Освенціма» (1945), «Христос на Майданеку» (1945), фотоальбом з виставки «Майданек. Виставка у Національному музеї. Краків, Сукенічі. 1945». Відомо, що роботи «Майданек», «Освенцім» і «Квіти Освенціма» художник

Зіновій Толкачов. «Без слів», 1945 р.

написав у перші години звільнення цих концтаборів. Його друг, письменник і фронтовик Віктор Некрасов говорив: «Я не знаю документів – саме документів! – сильніших за нариси Зіновія Толкачева».

Цінними експонатами колекції є ксерокопії особистих документів митця за 1942–1973 рр.: червоноармійська книжка, посвідчення, анкета члена Спілки художників, довідки та характеристики (оригінали зберігаються в Музеї історії Києва, в Національному музеї історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. та в приватному архіві родини Толкачових).

Тим, хто цікавиться життям і побутом жителів СРСР у перші повоєнні роки, а також психологією «типової радянської людини», варто ознайомитися зі щоденником, листами і документами (за 1946–1947 рр.) рідного брата художника – М. Толкачова.

Віктор Гукайло (нар. 1948 р.) – живописець, ілюстратор, графік, сценограф, дизайнер.

Віктор Гукайло народився у 1948 р. в Києві, де живе й працює дотепер. Навчався на графічному факультеті Українського поліграфічного інституту ім. І. Федорова (1967–1973). З 1973 р. – учасник численних художніх виставок. Член Спілки художників України (з 1982 р.).

Художник співпрацював з видавництвами «Веселка», «Довіра», «Дніпро», «Радянська школа» і «Вища школа». Брав участь в оформленні журналів «Малятко» та «Барвінок». З 1993 р. Віктор Гукайло – головний художник Київського державного лялькового театру. Нині він плідно співпрацює з видавництвом «Дух і Літера». Зокрема, він був ілюстратором книги «Дитя людське» (2007), до якої увійшли вибрані твори видатного польського письменника, лікаря і педагога Януша Корчака.

Віктор Гукайло був головним художником музею «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні» та музею АТО «Шляхами Донбасу» (обидва – у м. Дніпрі).

Роботи митця зберігаються в Національному Художньому Музеї України (Київ), Державній Третяковській галереї (Москва), Бердянському художньому музеї (Запорізька обл.), Ізмаїльській картинній галереї (Одеська обл.), у приватних колекціях.

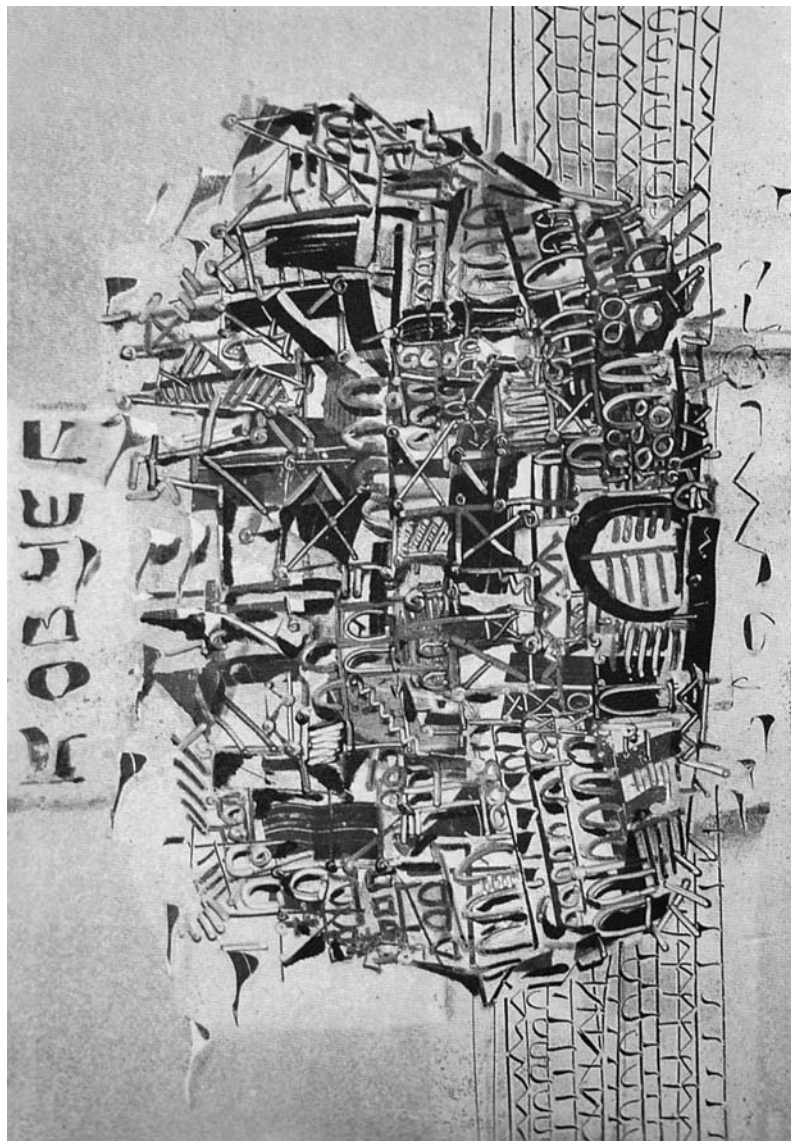
Віктор Гукайло віддає перевагу нестандартним образним рішенням. У своїх картинах художник використовує фігуративне й абстрактне формоутворення, а також мову знаків і символів, які викликають у глядача безліч асоціацій, зокрема з творами С. Далі та П. Пікассо. Основні техніки – монотипія, пастель, акварель, друк на тканині, змішана.

В арт-колекції Центру зберігаються картини Віктора Гукайла, ескізи, афіші виставок за 1986–2019 рр. (близько 70 одиниць зберігання).

Однією із центральних у творчості митця є тема штетлів. Він намагається реконструювати і донести до глядачів світ, який

давно зник, але пам'ять про нього й досі жива. Символічне відтворення цього світу представлено, зокрема, у книзі в одному екземплярі «Штетл», альбомі «Штетл: замальовки під час експедиції "Коріння"», трьох картинах із циклу «Штетл» (2002).

Мистецтвознавців і всіх шанувальників сучасного живопису також можуть зацікавити картини із циклів «Арена» (2000), «Сцена» (2000), «Ковчег» (2001), ескізи робіт для музею «Пам'ять єврейського народу і Голокост в Україні» (Центр «Менора», м. Дніпро), серія робіт «Мистецькі імпровізації на теми афоризмів Станіслава Єжи Леца» (2006) та інші твори, деякі з яких не мають назв.

Віктор Гукайло. З циклу «Ковчег», монотипія

Мойсей Вайнштейн. Портрет, папір, олівець, 1965 р.
(Ф. 23, оп. 1, спр. 9, док. 1)

Михайло (Мойсей) Вайнштейн (1940–1981) – живописець, графік.

Народився в 1940 р. у Дружківці на Донеччині. Рано втратив батьків, які загинули на фронті. Виховувався в дитячому будинку. Закінчив Київський художній інститут (1965 р.). З 1965 р. брав участь у всесоюзних та міжнародних виставках. У 1967 р. Михайло Вайнштейн був прийнятий до Спілки художників УРСР. Помер митець у 1981 р. Похований у Києві на Байковому кладовищі.

Михайло Вайнштейн – художник великої творчої сили. Він був одним із тих представників українського андеграунду, які у 1970-х рр. протиставили соціалістичному реалізму нові художні теми, образи і пластичні рішення. Деякі історики мистецтва вважають Михайла Вайнштейна засновником «суворого стилю» в Україні, що мав на меті звільнити мистецтво від соцреалістичних штампів.

Митець залишив багато чудових творів у галузі станкового живопису та графіки. В останні роки свого життя він також створив кілька скульптурних робіт.

Роботи художника можна побачити в Національному художньому музеї України, у музейних і приватних колекціях як в Україні, так і за кордоном: у США, Німеччині, Великобританії, Польщі, Франції, Канаді.

В арт-колекції Центру зберігаються 12 картин Михайла Вайнштейна (за період 1965–1976 рр.), виконаних у жанрі портрету. Зокрема, це портрети колег-художників З. Толкачова, В. Барського, Л. Дульфана, О. Рапопорт (Агамян), актора Б. Когана-Шаца (батька художника М. Когана-Шаца).

Дослідників життя і творчості цього митця також можуть зацікавити матеріали з його родинного архіву (листи, малюнки, шкільні твори).

Зоя Лерман (1934–2014) – живописець і графік нон-конформістського, андеграундного напрямку.

Народилася в Києві у 1934 р. Навчалася в Київському художньому інституті. У 1960 р. стала членом Спілки художників УРСР (тепер – Національної спілки художників України). Померла Зоя Лерман у 2014 р. в Києві.

Зоя Лерман – яскрава представниця другої хвилі авангарду – андеграунду. Разом зі своїм чоловіком Юрієм Луцкевичем, а також з Іваном Марчуком, Юлієм Шейнісом, Євгеном Волобуєвим та іншими київськими художниками вона брала участь у міських, республіканських, всесоюзних і зарубіжних виставках.

Для творчості Зої Лерман характерні ліризм, поетична образність, пластика ліній, грація форм і колорит, що відображає емоційну атмосферу події, стає головним її елементом.

Роботи художниці можна побачити в колекціях Національного художнього музею України, Музею сучасного образотворчого мистецтва України, приватних колекціях країн Європи, США, Ізраїлю.

В арт-колекції Центру зберігається 21 оригінальна робота Зої Лерман: «Олена» (1964), картина без назви (1987), інші роботи, які не мають назв і не датовані, потребують додаткового вивчення мистецтвознавцями.

Зоя Лерман. Без назви, папір, кулькова ручка (Ф. 23, оп. 1, стр. 43)

Яким Левич (1933–2019) – живописець, графік. Член Національної спілки художників України.

Майбутній митець народився в 1933 р. у Кам'янці-Подільському. Закінчив Київський художній інститут (1964 р.). Як графік та ілюстратор працював у видавництві «Веселка», з 1974 р. був головним художником журналу «Малютко». У 1967 р. став членом Спілки художників УРСР. Помер митець у 2019 р. в Києві.

Ім'я Якіма Левича пов'язане з українським андеграундом 1960–1980-х років. Ще в середині 1950-х років художник розробив власну концепцію живопису, яка поєднувала жанровість сюжетного мотиву з багаточасовим тональним кольорописом і ускладненою живописною просторовістю. Оскільки своєрідна творча манера Якіма Левича, метафорична образність і тематика картин були далекі від ідеалів соцреалізму, це зумовило його «неофіційний статус» як художника. З 1970 по 1985 рік його твори не експонувалися.

Яким Левич (разом із сином Олександром Левичем та архітектором Юрієм Паскевичем) був автором пам'ятника «Менора» в Бабиному Яру в Києві (1991 р.). Твори митця зберігаються в Національному музеї України, Музеї історії Києва, у фондах Міністерства культури та Спілки художників, а також у приватних колекціях в Україні, Росії, Болгарії, США, Англії, Ізраїлі, Німеччині.

В арт-колекції Центру представлено чотири живописні роботи Якіма Левича: «Бжезинський» (портрет, без дати); «День залізничника (ансамбль народних інструментів залізничної станції)» (жанрова сцена, без дати); пейзаж (без дати); «Аптека» (пейзаж, 2015).

*Яким Левич. Менора, 1991 р.
(у співавторстві з Ю. Паскевичем і Олександром Левичем)*

Борис Лекарь (1932–2010) – художник, архітектор.

Народився у Харкові в 1932 р. У 1956 р. закінчив архітектурний факультет Харківського інженерно-будівельного інституту. У 1959 р. переїхав до Києва. Спочатку займався архітектурою, потім став художником. Борис Лекарь працював у галузі живопису (акварель, олія, темпера, змішані матеріали), монументального мистецтва та скульптури. У 1990 р. митець емігрував до Ізраїлю. Помер у 2010 р. в Єрусалимі.

Художник створив сотні робіт, взяв участь у десятках персональних і колективних виставок, включно з експозиціями у найпрестижніших залах Ізраїлю та інших країн. У вітальні в себе вдома (поселення Гіло, Ізраїль) він організував близько 50 виставок робіт ізраїльських, українських і російських художників. В останні роки Борис Лекарь працював з галереєю «Агріпас 12».

Картини митця зберігаються в багатьох приватних колекціях у різних країнах: Ізраїлі, Україні, США, Франції, Японії, а також у Музеї Ізраїлю.

В арт-колекції Центру представлено картину Бориса Лекаря «Новий рік» (полотно, олія, дата написання невідома).

У 2012 р. у видавництві «Дух і Літера» вийшла книга Селіма Ялкута «Світ Бориса Лекаря», присвячена творчій біографії митця.

Борис Лекарь. «Новий Єрусалим», картон, темпера

Михайло Лошак (1918–2000) – художник, працював у галузі станкової графіки.

Михайло Лошак народився в 1918 р. у Вінниці. У 1940 р. закінчив Одеське художнє училище ім. М. Грекова. У 1940–1941 рр. навчався в Ленінграді у Всеросійській академії мистецтв. Брав участь у Другій світовій війні. У 1970 р. став членом Спільки художників УРСР. Михайло Лошак був учасником обласних, республіканських, всесоюзних та міжнародних мистецьких виставок. Його твори експонувалися в Польщі, Франції, США. З 1996 р. митець мешкав у США, помер у Нью-Йорку в 2000 р.

Художник залишив по собі велику творчу спадщину, значна частина якої представлена у Вінницькому обласному художньому музеї; його роботи також зберігаються в багатьох музеях України та в приватних колекціях.

В арт-колекції Центру представлено близько 30 оригінальних робіт Михайла Лошака. Зокрема, це вісім робіт із графічної серії «Мої зустрічі з Міхоелсом» (1935–1994 рр.), а також 22 роботи з графічної серії «Легенда про Вінницьку Єрусалимку» (1935–1993 рр.). Ця унікальна серія стала лейтмотивом усього творчого життя художника. Адже її задум народився ще в 1935 р., а останні малюнки датовано 1993 р. Єрусалимка – це квартал єврейських ремісників у центрі Вінниці. І хоча вона вже зникла з лица міста, образи її мешканців залишилися у творах Михайла Лошака.

Михайло Лошак. «Зайжджый двір Пінєка Гімзельберга», з графічної серії
«Легенда про Вінницьку Єрусалимку», тонований папір, літографія, 1935/1993 (Ф. 8, оп. 1, спр. 2)

Володимир Мельниченко (нар. 1932 р.) – художник, скульптор, архітектор, заслужений художник України, член Національної спілки художників України.

Народився в Києві у 1932 р. Закінчив Київську художню школу ім. Т. Шевченка (1950) та Київський державний художній інститут (1957). Протягом багатьох років працював у творчому тандемі з дружиною Адою Рибачук.

Ада Рибачук (1931–2010) – художниця, графік. Член Національної спілки художників України. Почесний член Спілки кінематографістів України.

Народилася в Києві у 1931 р., у 1957 р. закінчила Київський державний художній інститут. З 1960-х рр. працювала в галузі монументального декоративного мистецтва, живопису, графіки. Здійснила творчі поїздки по Україні, Вірменії, Росії (на півострів Камчатку, до берегів Білого, Баренцева та Карського морів). У 1979 р. в Ненецькому окружному краєзнавчому музеї (м. Нар'ян-Мар) було відкрито постійну експозицію північних робіт Ади Рибачук і Володимира Мельниченка. Померла художниця в 2010 р. у Києві.

Найвідоміші спільні роботи Володимира Мельниченка та Ади Рибачук:

- Київський автовокзал (оформлення інтер'єрів);
- Палац піонерів та школярів (нині Київський палац дітей та юнацтва) – оформлення інтер'єрів, створення мозаїчного басейну «Сонце, зорі і сузір'я»;
- меморіально-поховальний комплекс «Парк Пам'яті» на Байковій горі. Ада Рибачук і Володимир Мельниченко були авторами концепції парку, творцями залів прощання київського крематорію та «Стіни Пам'яті», яку в 1982 р. за наказом радянських чиновників було знищено (залито бетоном) після 13 років роботи майстрів;

Володимир Мельниченко, Ада Рибачук. Проєкт «Бабин Яр», 1965

- проєкт «Коли руйнується світ...», присвячений пам'яті жертв Бабиного Яру.

В арт-колекції Центру представлено 10 автолітографій Ади Рибачук та Володимира Мельниченка: п'ять робіт із циклу «Пам'ять» (1965–1982), що відображають трагедію Бабиного Яру, три роботи із серії «Ростов Великий» (1968), а також твори «Скоморохи» (1983), «Травень сорок п'ятого» (1985), «ГУЛАГ» (1968).

Любов Рапопорт (нар. 1953 р.) – художниця, графік і реставратор.

Народилася в 1953 р. в Києві, у сім'ї художників Бориса Рапопорта і Ганни Файнерман. Навчалася в Київській художній школі ім. Т. Г. Шевченка (1964–1970). У 1973–2001 рр. працювала художником-реставратором у Національному науково-дослідному та реставраційному центрі України. З 1995 р. – реставратор вищої категорії. Люба Рапопорт – член Національної спілки художників України з 1985 р. Художниця живе і працює в Києві.

Люба Рапопорт насамперед відома своїми міськими пейзажами, проте є в її доробку портрети, натюрморти, жанрові сцени. Мистецтвознавці відзначають, що на її художню манеру вплинула творчість німецьких експресіоністів. У її картинах, позначених глибоким психологізмом, витончено поєднуються ніжна мрійливість і сувора об'єктивність, чуттєвість і ліризм.

Роботи Люби Рапопорт зберігаються в дирекціях виставок НСХУ та Міністерства культури України, Національному художньому музеї України, Національному музеї російського мистецтва, в інших музеях і приватних зібраннях України та світу.

В арт-колекції Центру представлено шість картин Люби Рапопорт, зокрема «Жіночий портрет», кілька замальовок та робіт без назв.

Мистецтвознавців, дослідників і шанувальників творчості Люби Рапопорт можуть зацікавити друкovanі матеріали: статті про художницю, буклети виставок, фотографії та ксерокопії картин.

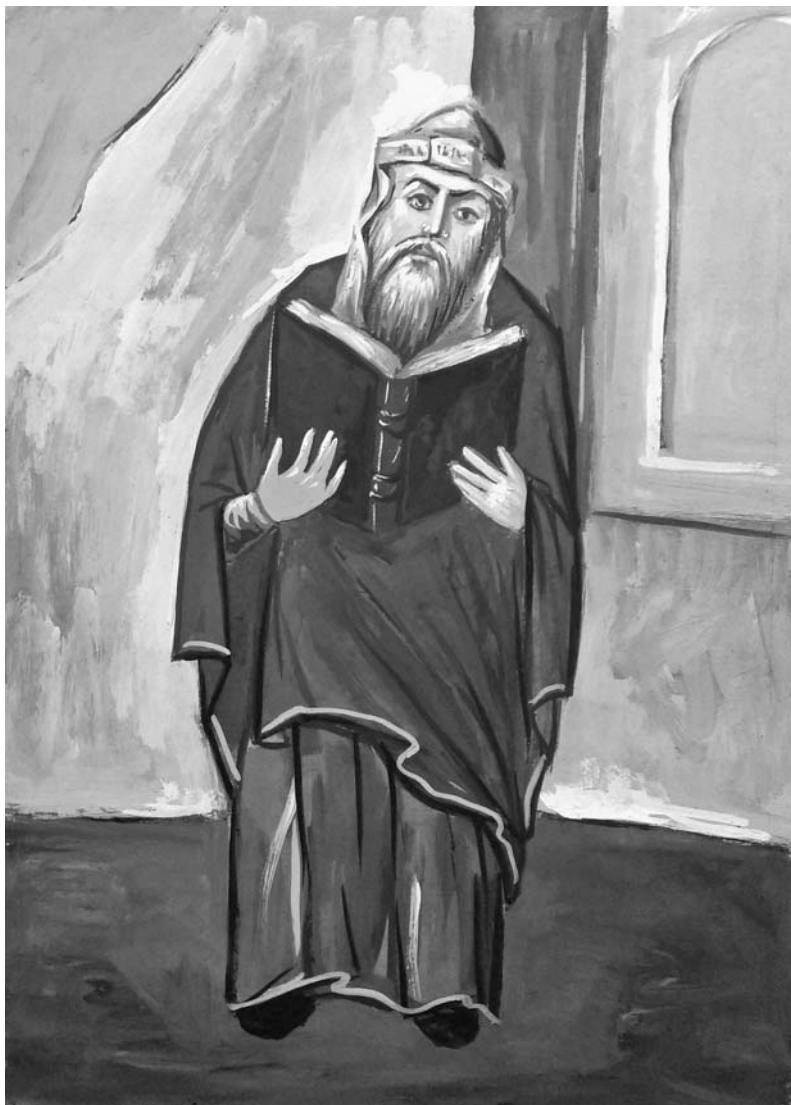

Любов Рапопорт. Начерк, туш, перо (Ф. 23, оп.1, стр. 68)

Лев (Левко) Скоп (нар. 1954 р.) – мистецтвознавець, художник, іконописець, поет, музикант.

Мешкає у Дрогобичі, працює художником-реставратором у відділі дерев'яної архітектури музею «Дрогобиччина».

В арт-колекції Центру представлено 18 оригінальних творів Левка Скопа, а також 17 копій його малюнків кінця 1990-х – початку 2000-х рр. (хоча на більшості картин дати відсутні). Ці роботи відтворюють життя і побут західноукраїнських євреїв XVI–XVIII ст.: «Дрогобицький рабин, кін. XVI ст.», «Заможний єврей з Багноватого, др. пол. XVI ст.», «Дрогобицький єврей, 70-ті рр. XVI ст.», «Заможна єврейка, поч. XVIII ст.», «Синагога в Жовкві, XVII ст.» та ін.

*Левко Скоп. «Рабин зі Львова, друга половина XVIII ст.»,
папір, гуаш (Ф. 23, оп. 1, спр. 85)*

III. АРХІВ ЄВРЕЙСЬКОЇ МУЗИКИ

Музика, пісні завжди супроводжували всі найважливіші події в житті євреїв: весілля, народження дитини, похорони. Мелодії виконувалися і під час релігійних свят. Найповніше зібрання текстів і нот єврейської народної музики міститься в рукописах Мойсея Береговського. Мелодії, які він записав, і сьогодні використовуються в постановках спектаклів та пуримшпіль, їх включають до свого репертуару єврейські музичні ансамблі. До першого тому п'ятитомної серії, якою відомий збирач єврейського музичного фольклору почав займатися ще 1930 р., увійшли робітничі й революційні пісні, до другого – пісні, присвячені ліричним і побутовим мотивам, до третього – інструментальні твори, четвертий містив варіанти пуримшпіль, вистави на біблійні теми тощо. П'ятий том складався з мелодій без слів. Береговський розшукував нащадків керівників відомих капел в різних містах і містечках України, зібрав тисячі історичних документів.

Опис архіву єврейської музики:
<http://judaicacenter.kiev.ua/archive/music/>

Мойсей (Моше Аарон) Береговський (1892–1961) – музикознавець, збирач і дослідник єврейського фольклору України.

Мойсей Береговський народився 28 грудня 1892 р. у селі Термахівці Київської губернії (нині Іванківського району Київської області) в родині меламеда. У 1905 р. приїхав до Києва, екстерном закінчив гімназію. Навчався в Київській (1916–1920) і Петроградській (1922–1924) консерваторіях. У 1928–1936 рр. завідував кабінетом музичної фольклористики Інституту єврейської пролетарської культури АН УРСР. У 1936–1949 рр. працював науковим співробітником Інституту мови і літератури, завідувачем фольклорного відділу кабінету єврейської культури АН УРСР і кабінету музичної етнографії, з 1947 р. – викладач Київської консерваторії. У 1950 р. був заарештований і в 1951 р. засуджений до 10 років ув'язнення в таборах особливого режиму за «групову антирадянську агітацію». Звільнений «через хворобу» в 1955 р., реабілітований у 1956 р. В останні роки життя Мойсей Береговський займався впорядкуванням своїх рукописів для передання в архів. Помер у 1961 р., похований у Києві на Байковому цвинтарі.

Мойсей Береговський був активним збирачем і дослідником єврейського музичного фольклору, автором низки наукових праць про єврейську музичну народну творчість. Свої роботи писав їдишем і російською мовою. Основна його праця – 5-томна «Антологія єврейської народної музики» (за життя автора було видано тільки 1-й том – «Єврейський музичний фольклор», 1934 р.). До 1941 р. фонотека Мойсея Береговського нараховувала до 1200 фоноваликів. У 1944–1945 рр. він записав від уцілілих в'язнів єврейського гетто 70 пісень.

Матеріали з особистого архіву Мойсея Береговського передали до Інституту юдаїки Еда Береговська – дочка вченого. Після смерті батька їй вдалося отримати з архівів КДБ його рукописи. Архівна спадщина Мойсея Береговського нараховує понад 50 одиниць зберігання, ці матеріали можуть становити інтерес

З архіву Мойсея Береговського (Ф. 77, оп. 1, стр. 1)

для мистецтвознавців та культурологів, які вивчають розвиток єврейської народної музики і театру.

Найбільшу цінність становлять рукописи статей і нотні записи до антології Мойсея Береговського «Єврейський фольклор»:

- «Єврейський музичний фольклор. Т. 2. Тексти пісень» (стаття, рос., їдиш);
- «Єврейський музичний фольклор. Т. 2. Ноти» (нотні записи);
- нотні зошити «Нотні записи. Розділи 1, 2»;
- «Благословіння Іакова. Продаж Йосипа» (стаття, рос., їдиш; нотні записи);
- «Мудрість Соломона. Давид та Голіаф. Заклання Ісаака» (стаття, рос., їдиш; нотні записи);

- «Ахашверош-шпіль» (стаття, рос., їдиш; нотні записи);
- «Пуримшпілі. Єврейські народні музично-театральні вистави» (стаття, рос., їдиш; нотні записи).

У 2013 р. Центр досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства на основі цих архівних матеріалів видав комплект із п'яти CD (електронних книг), що містять зібрання творів Мойсея Береговського: «Єврейський музичний фольклор». Том 1. «Робітничі та революційні пісні. Рекрутські пісні та пісні про війну». Том 2. «Пісні про кохання та сімейно-побутові пісні». Том 3. «Єврейська народна інструментальна музика». Том 4. «Єврейські народні наспіви без слів». Том 5. «Єврейські народно-музичні вистави».

Дослідникам життя і творчості Мойсея Береговського будуть особливо цікаві фотографії із сімейного архіву, а також автобібліографія – складений самим ученим перелік його праць (кінець 1950-х рр., рукопис, мова – укр.). Науковців, які вивчають історію сталінських репресій, можуть зацікавити ксерокопії документів з архіву СБУ: постанова на арешт і протоколи допитів Мойсея Береговського (серпень – грудень 1950 р.), копія слідчої справи Мойсея Береговського, яка містить витяги з протоколів допитів І.С. Фефера, А.Я. Кагана, Е.Г. Співака, Д.Н. Гофштейна, Х.Б. Лойцкера, М.М. Штутмана, Н.І. Забари (1949 р.), характеристика ректора консерваторії А. Клімова на Мойсея Береговського (1950).

IV. АРХІВ УСНОЇ ІСТОРІЇ

Упродовж 1995–2003 рр. співробітники Інституту юдаїки (тепер – Центру досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства) працювали над проектом «Єврейські доли України – 20 сторіччя», що полягав у збиранні усних історій євреїв України. Керівник проекту Роман Ленчовський та 10 інтерв'юерів, яким допомагали 20 волонтерів – студентів Міжнародного Соломонового університету, записали на магнітні касети близько 180 інтерв'ю з людьми віком від 50 до 95 років.

Було розроблено загальну схему інтерв'ю з переліком питань. Майже всі респонденти – мешканці міст і сіл України (хоча, наприклад, бесіду з відомою правозахисницею Ларисою Богораз Роман Ленчовський записав у Москві, де вона прожила більшу частину свого життя).

Усі інтерв'ю дешифровано, їх тексти віддруковано та оцифровано. В архіві представлено повні електронні версії 177 інтерв'ю. Також складено довідкові картки, що містять основні відомості про кожного респондента (дата і місце народження, перелік географічних назв, установ і організацій, що згадуються в інтерв'ю, інформація про те, чи були респондент або його родичі жертвами Голокосту, радянських репресій тощо).

Серед респондентів були як пересічні люди, так і відомі особистості – вчені, митці, громадські діячі: *Шарлотта Варшавер* (1904 р. н.) – театральна режисерка, перша дружина письменника О. Корнійчука; *Борис Медовар* (1916 р. н.), учений, металург, академік НАН України, який працював в Інституті електрозварювання з О. Патоном та Б. Патоном; *Файна Ковалевська* (1918 р. н.) – театральний педагог, що дала путівку в життя

багатьом акторам; *Лариса Богораз* (1929 р. н.) – правозахисниця, голова Московської Гельсінської групи; *Ольга Ранаї-Маркіш* (1929 р. н.) – скульпторка-керамістка, член Національної спілки художників України.

Колекція усних історій – це літопис людських доль у контексті важливих суспільно-історичних подій кінця XIX – XX ст. Дехто з респондентів пройшов через гетто, гітлерівські й сталінські табори. Так, Йосип Жибков був в'язнем табору «Воркута», Леонід Котляр – «остарбайтером». Деякі пережили Голокост, як, наприклад, Діна Духан (1910 р. н.) або Симхо Грубер (1919 р. н.). Люди говорили не лише про пережите ними самими, а й про долю рідних і знайомих, розповідали історію своїх родин. Спогади, якими поділилися респонденти, можуть відновити чимало фактів, не відображених в інших джерелах.

Кожна «усна історія» – це не лише суб'єктивна фіксація подій минулого, а й своєрідна сповідь, яскраве відображення особистості респондента. Серед опитаних були люди різні за віком, соціальним походженням, культурно-освітнім рівнем, і їхні індивідуальні риси, що відображалися в манері розповіді, потрібно було зберегти. Тому під час обробки та редагування цих інтерв'ю співробітники Центру виправляли лише очевидні граматичні або синтаксичні помилки, намагаючись максимально передати особливості, притаманні мовленню тієї чи іншої людини. 99% респондентів – російськомовні, лише декілька людей спілкувалися українською мовою. Проте траплялися респонденти, які вживали українські та їдишистські слова або взагалі розмовляли так званим «суржиком» – це також збережено в текстах інтерв'ю (виділено курсивом).

Ці інтерв'ю можуть бути цікавими як для науковців (істориків, соціологів, культурологів, етнографів, лінгвістів, психологів), так і для творчих працівників – письменників, журналістів, режисерів, викладачів.

Опис архіву усної історії: <http://judaicacenter.kiev.ua/archive/oral/>

[illegible]

В архіві зберігаються інтерв'ю:

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік наро- дження	Місце на- родження [записано зі слів респон- дента]	Рік про- ведення інтерв'ю	Місце про- веде- ння інтерв'ю
1	Авербух Семен Львович	1923	Жмеринка, Вінницька обл.	2001	Київ
2	Агеев Ігор Олександр- ович	1937	Київ	1996	Київ
3	Бабат Раїса Іллівна	1916	Київ	1995	Київ
4	Бедерман Марія Пінкусівна	1907	Немає даних	1996	Київ
5	Белозовська Доба Семенівна	1912	Щорс, Чер- нігівська обл.	1995	Київ
6	Беренштейн Леонід Юхимович	1921	Шпиково?	1996	Київ
7	Берлін Раїса Мойсеївна	1913	Бахнівка, Вінницька обл.	2001	Київ
8	Бертейн Софія Соломонівна	1910	Київ	1999	Київ
9	Бесідський Йосип Григорович	1913	Житомир	1995	Київ

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
10	Белоусов Костянтин Петрович	1929	Київ	1996	Сміла
11	Богораз Лариса Йосипівна	1929	Харків	1996	Москва
12	Бородянська Діна Ісаївна	1908	Київ	1996	Львів
13	Браверман Фаїна Григорівна	1919	Пиків, Вінницька обл.	2001	Київ
14	Бронштейн Хана Давидівна	1919	Жмеринка	1995	Жмеринка
15	Буніковська Коммунелла Михайлівна	1931	Донецьк	2003	Київ
16	Бунін Мирон Йосипович	1929	Нова Зоря, Криворізька обл.	1996	Київ
17	Бухін Марк Ісаакович	1919	Степанці, Київська обл.	1995	Київ
18	Вайнберг Удя Шльомівна	1926	Новоселиця, Чернівецька обл.	1998	Новоселиця

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
19	Вайнштейн Михайло (О. Рапай)	Немає даних	Немає даних	1999	Київ
20	Вайнштейн Муся Львівна	1918	Київ	1998	Київ
21	Вайсман Сруль Давидович	1931	Хотин, Чернівецька обл.	1998	Хотин
22	Вайсман Сюня Зусьович	1927	Хмельник, Вінницька обл.	1997	Черкаси
23	Вайсман Фаня Лейбівна	1931	Хотин, Чернівецька обл.	1998	Хотин
24	Вальдман Василь Мойсейович	1930	Острог, Рівненська обл.	1998	Острог
25	Варшавер Шарлотта Мойсейівна	1904	Київ	1995	Київ
26	Васильєва Євгенія	1906	Стара Хота, Чернігівська обл.	2000	Київ
26	Віннік Любов Борисівна	1925	Іваньки, Ваньківський р-н, Московська обл., Росія	1997	Умань

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
28	Воллернер Наум Пилипович	1913	Київ	1998	Київ
29	Воронцова Ада Леонідівна	1934	Херсон	1998	Київ
30	Гавсюк Софія Соломонівна	1908	Київ	1998	Київ
31	Гейхман Соломон Срульович	1933	Київ	1997	Київ
32	Гельфер Іда Мойсейівна	1918	Вінниця	1995	Київ
33	Генін Борис Юхимович	1912	Катерино-слав (нині – Дніпро)	1995	Київ
34	Герман Есфір Борисівна	1922	Ростов-на-Дону, Росія	1997	Київ
35	Герцман Міна Ліберівна	1921	Бельці, Молдова (Бессарабія)	1996	Чернівці
36	Гіттерман Рейзля Абрамівна	1928	Ямполь, Вінницька обл.	1998	Хотин
37	Гланц Галина Яківна	1927	Голоскове, Миколаївська обл.	1998	Луганськ

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
38	Гольд Белла Львівна	1912	Україна (конкретніших даних немає)	1996	Київ
39	Гольдбаум Шифра Сальвівна	1919	Черкаси	1997	Героні-мівка (Черкаси)
40	Гольдфрухт Фрідріх Бернгардович	1912	Чернівці	2000	Київ
41	Гонтарюк Циля Давидівна	1935	Липканівка, Молдова	1998	Ст. Жадова (Чернів. обл.)
42	Горен Гудья Шойлівна	1937	Малинці, Хотинський р-н, Чернівецька обл.	1998	Хотин
43	Горен Мотел Срульович	1931	Тишла, Чернівецька обл.	1998	Хотин
44	Городоцька Кіра Аронівна	Немає даних	Ймовірно, Олександрія, Кропивницька обл.	2000	Київ
45	Грагеров Ісаак Петрович	1917	Одеса	1995	Київ

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
46	Грубер Симхо Мойсейович	1919	Зелений Гай, Чернівецька обл.	1998	Новоселиця (Чернів. обл.)
47	Гуральник Марія Леонтіївна	1931	[Нерозбірливо. Можливо, Ісенград]	1997	
48	Дайман Белла Борисівна	1929	Полонне, Хмельницька обл.	1998	Хотин
49	Детяр Ріта Григорівна	1918	Київ	2001	Київ
50	Демб Мирон Якович	1931	Умань	1996	Умань
51	Демоніс Рахіль Мойсеївна	1914	Київ	1997	Київ
52	Дивінська Фаїна Йосипівна	1928	Біла Церква	1997	Біла Церква
53	Дубинська-Мансіля Марія Петрівна	1923	Київ	2002	Москва
54	Дубинський Лев Петрович	1916	Київ	1995	Київ

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
55	Духан Діна Шуївна	1910	Бобруйськ, Білорусь	1998	Київ
56	Єлісаветський Стер Якович	1929	Бердичів, Житомирська обл.	1999	Київ
57	Жибков Йосип Григорович	1913	Хашувате, Кіровоградська (нині Кропивницька) обл.	1999	Київ
58	Зац Абрам Зельманович	1926	Городківка, Вінницька обл.	1996	Городківка
59	Зільберман Наталя Давидівна	1918	Немирів	2002	Київ
60	Зогот Матвій Наумович	1922	Єврейська колонія Златопіль, Кіровоградська (нині Кропивницька) обл.	1999	Київ
61	Зогот Тетяна Меєрівна	1923	Новозлатопіль, Кіровоградська (нині Кропивницька) обл.	1999	Київ

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
62	Каган Берта Шулимівна	1924	Ружин, Житомирська обл.	1996	Біла Церква
63	Кагосова Луїза Абрамівна	1939	Ахалкалакі, Грузія	1996	Київ
64	Казаровицький Лев Якович	1912	Мала Чернявка, Житомирська обл.	2000	Київ
65	Каракіс Ірма Йосипівна	1930	Київ	2001	Київ
66	Кармазін Абрам Мойсейович	1900	Медвин, Київська обл.	1995	Київ
67	Кац Борис Миронович	1950?	Немирів, Вінницька обл.	1996	Київ
68	Кидер Ершель Срульович	1923	Польща (конкретніших даних немає)	?	?
69	Кипніс Бела Ісаківна	1922	Словечне, Овруцький р-н, Житомирська обл.	1999	Київ

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
70	Клоцман Галина Йосипівна	1923	П'ятигори, Київська обл.	1998	Сміла
71	Ковалевська Фаїна Семенівна	1918	Київ	1999	Київ
72	Койфман Ганна Григорівна	1922	Кельменці, Чернівецька обл.	1998	Кельменці
73	Колчинський Григорій Якович	1922	Черкаси	2000	Київ
74	Колчинський Семен Якович	1917	Черкаська обл.	1999	Київ
75	Корабельникова Софія Шойлівна	1920	Томашпіль, Вінницька обл.	1997	Томашпіль
76	Котляр Леонід Ісакович	1922	Київ	2000	Київ
77	Кривченко Клара Лазарівна	1918	Біла Церква	1997	Черкаси
78	Кришталь Євгенія Григорівна	1922	Ізяслав	2002	Київ

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
79	Крупнік Абрам Янкельович	1918	Новоселиця, Чернівецька обл.	1998	Новоселиця
80	Кузнєцов Абрам Мордухович	1920	Дніпро	1996	Київ
81	Куперман Олександр Йосипович	1928	Гайворон, Одеська обл.	1996	Сміла
82	Купершмит Мойше Арон	1913	Брацлав	1999	Брацлав
83	Куришко Матвій Іванович	1927	Карасин, Волинська обл.	1998	Сарни (Рівнен. обл.)
84	Куц Анатолій Шулимович	1935	Бар, Вінницька обл.	1996	Бар
85	Куц Олена Григорівна	1936	Шаргород, Вінницька обл.	1997	Черкаси
86	Левентон Гдаль Давидович	1936	Київ	1996	Київ
87	Левін Осип Ісакович та Шухат Марія Юріївна	1917	Десь поблизу Ніжина, Чернігівська обл.	1998	Київ

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
88	Лернер Зельда Аронівна	1934	Славута, Хмельницька обл.	1997	Славута
89	Лимонник Ханця Хаїмівна	1906	Тульчин, Вінницька обл.	1998	Київ
90	Лимонова Іда Володимирівна	1914	Харків	2002	Київ
91	Ліберман Альфред Давидович	1914	Київ	1998	Київ
92	Ліхтман Зоя Юхимівна	1919	Фастів, Київська обл.	2001	Київ
93	Лошак Михайло Цалевич	1918	Вінниця	1995	Вінниця
94	Мазлін Ісаак Аронович	1921	Колонія Мала Сейдеминуха	1999	Київ
95	Малкіна Олена Борисівна	19	Немає даних	1999	Київ
96	Мансілья-Круз Марія	1917	Київ	2003	Москва

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
97	Махлін Михайло Олексійович	1907	Київ	1996	Київ
98	Мацієвич Раїса Яківна	1920	Київ	1998	Київ
99	Мацкіна Ганна Григорівна	1939	Славута, Хмельницька обл.	1997	Славута
100	Машбіц Юхим Ізраїльович	1929	Київ	1996	Київ
101	Медник Злата Ушерівна	1931	Хотин, Чернівецька обл.	1998	Хотин
102	Медник Хаїм Іцкович	1930	Хотин, Чернівецька обл.	1998	Хотин
103	Медовар Борис Ізраїльович	1916	Київ	1999	Київ
104	Митницький Овсій Осипович	1922	Київ	1998	Київ
105	Нагірнер Марк Львович	1934	Ямпіль, Вінницька обл.	1998	Київ

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
106	Недашківська Раїса Пінхусівна	1911	Село поруч із Павловичами, Житомирська обл.	2000	Київ
107	Нудельман Хонка	1912	Бершадь, Вінницька обл.	1996	Тернівка
108	Орштейн Семен Олексійович	1921	Аннопіль, Хмельницька обл.	1997	Славута
109	Пеккер Аста Григорівна	1929	Берлін, Німеччина	1998	Київ
110	Перельмутер Зінаїда Михайлівна	1911	Київ	2000	Київ
111	Пинус Клара Марківна	1913	Інгuleць, Дніпровська обл.	1998	Київ
112	Побережський Леонід Овсійович	1914 (?)	Немає даних	1995	Київ
113	Поляк Рахіль Рафаїлівна	1913	Радомишль, Київська обл.	2000	Київ
114	Портніков Владлен Олександрович	1943	Київ	2001	Київ

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
115	Портянська Софія Григорівна	1923	Кам'янка, Черкаська обл.	1997	Кам'янка
116	Рабинович Ада Абрамівна	1920	Селище в Дніпровській області	1999	Київ
117	Рапай-Маркіш Ольга Перецівна	1929	Чонгар, Запорізька обл.	1998	Київ
118	Розенфельд Любов Михайлівна	1938	Київ	2003	Київ
119	Розенфельд Михайло Самойлович	1931	Ялтушків, Вінницька обл.	1998	Луганськ
120	Розенштейн Яків Шльомович	1925	Малин, Житомирська обл.	1996	Київ
121	Ротнер Ліза Ісаківна	1932	Хмельницький	1996	Чернівці
122	Садинська Ірина Давидівна	1909	Фрайбург, Німеччина	1997	Київ
123	Сегал Юхим Йосипович	1923	Коростень, Житомирська обл.	1996	Київ
124	Сирота Юхим Йоганович	1924	Одеса	1999	Маріуполь

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
125	Спектр Едіт Михайлівна	1926	Шпиків, Вінницька обл.	1997	Шпиків
126	Тельман Лідія Яківна	1920	Немає даних	1995	Київ
127	Тененблат Біна Янкелівна	1928	Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл.	1997	Чернівці
128	Теплицька Раїса Ківівна	1927	Тернівка, Київська обл.	1997	Умань
129	Ткач Борис Мойсейович	1932	Копайгород, Вінницька обл.	1997	Славута
130	Ткач Роза Янкелівна	1932	Лучинець, Вінницька обл.	1997	Славута
131	Толмачова Лана Михайлівна	1945	Київ	1996	Київ
132	Трахтенберг Мендл Іделович	1926	Новоселиця, Чернівецька обл.	1998	Новоселиця

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
133	Туровський Михайло Саулович та Софія Туровська	1933	Київ	2001	Київ
134	Українець Марія Никифорівна	1914	Мирутин, Хмельницька обл.	1997	Славута
135	Ушеренко Єлизавета Мойсеївна	1922	Київ	2002	Київ
136	Файнзільберг Любов Юхимівна	1925	Умань	1997	Умань
137	Фасдман Ася Шуйліківна	1923	Кам'янка (єврейська колонія), Софіївський р-н, Дніпропетровська обл.	1999	Київ
138	Фейнблум Розалія Йосипівна	1917	Київ	1996	Київ
139	Феллер Мартен Давидович	1933	Ялта	2004	Київ

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
140	Фельдман Сруль Шойлович	1935	Малинці, Чернівецька обл.	1998	Хотин
141	Фердман Юхим Миколайович	1930	Бердичів, Житомирська обл.	1996	Чернівці
142	Фінберг Ліля Давидівна	1926	Київ	1998	Київ
143	Фінкельштейн Петро Натанович	1924	Київ	1995	Київ
144	Фінкельштейн Роня Абрамівна	1920	Полтава	1996 / 2002	Київ
145	Фішман Єлизавета Яківна	1937	Селище поблизу Кишинева, Молдова	1998	Новоселиця
146	Фонарьова Роза Романівна	1921	Сквира, Київська обл.	1996	Київ
147	Фрайберг Юлія Борисівна	1932	Кобелецьке, Вінницька обл.	1997	Черкаси
148	Хазанов Карл Лазарович	1926	Городок, Вітебська обл., Білорусь	?	?

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
149	Хацет Фріда Ісаківна	1919	Київ	2002	Київ
150	Ходер Делія Мойсеївна	1915	Париж, Франція	2001	Київ
151	Ходоровська Єва Лазарівна	1918	Київ	1995	Київ
152	Хомко Белла Мойсеївна	1932	Крижопіль, Вінницька обл.	1998	Глиниця (Чернівецька обл.)
153	Хусід Лариса Іоанівна	1924	Одеса	1996	Київ
154	Хуторянська-Сандлер Раїса Григорівна	1923	Біла Церква	1997	Біла Церква
155	Чернишова Марія Дмитрівна	1928	Київ	1996	Київ
156	Чернова Єлизавета Юхимівна	1909	Київ	1998	Київ
157	Чехова Наталія Володимирівна	1926	Київ	1997	Київ
158	Чоповський Мирон Ілліч	1909	Київ	2000	Київ

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
159	Чуцьман Петро Григорович	1906	Унів, Львівська обл.	1996	Чернівці
160	Шабалтіна Євгенія Григорівна	1909	Київ	1999	Київ
161	Шайкін Йосип Меєрович	1924	Київ	1996	Київ
162	Шаферштейн Вільям Мордкович	1931	Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл.	1996	Чернівці
163	Шварцман Фаня Арон-Іцківна	1918	Київ	1995	Київ
164	Школьник Михайло Янкелевич	1927	Хотин, Чернівецька обл.	1999	Хотин
165	Школьник Шейва Іцківна	1929	Хотин, Чернівецька обл.	1998	Хотин
166	Школяренко Олена Костянтинівна	1930	Київ	1996	Київ

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік народження	Місце народження [записано зі слів респондента]	Рік проведення інтерв'ю	Місце проведення інтерв'ю
167	Шнадштейн Любов Соломонівна	1918	Кіровоград (Кропивницький)	1996	Київ
168	Шнейдер Герш Мошкович	1925	Хотин, Чернівецька обл.	1999	Хотин
169	Шор Анатолій Петрович	1922	Бершадь, Вінницька обл.	1996	Київ
170	Шрайман Лев Мойсейович	1923	Шкураги, Полтавська обл.	1996	Київ
171	Штрікман Іда Срулівна	1933	Єдинці, Молдова	1999	Хотин
172	Штрікман Фавіш Фроймович	1931	Хотин, Чернівецька обл.	1999	Хотин
173	Щетінкова Віра Хаїмівна	1931	Корост, Рівненська обл.	1999	Київ
174	Екінгоф Ілля Ісайович	Немає даних	Немає даних	1966	Київ
175	Ерліхман Сарра Абрамівна	1912	Київ	1996	Київ

№	Прізвище, ім'я та по батькові респондента	Рік наро- дження	Місце на- родження [записано зі слів респон- дента]	Рік про- ведення інтерв'ю	Місце прове- дження інтерв'ю
176	Юхимчук Доня Ісаківна	1914	Чорнівка, Вінницька обл.	1997	Умань
177	Ямпільський Самуїл Аронович	1913	Київ	1995	Київ

V. РОДИННІ АРХІВИ

Традиційно джерела особистого походження цікавлять дослідників набагато менше, ніж офіційні джерела. Проте чимало матеріалів, які мають велике історичне значення, – листи, фотографії, документи, предмети побуту – протягом багатьох десятиліть зберігаються саме в оселях звичайних людей і передаються у спадок нащадкам як сімейні реліквії.

Останнім часом у суспільстві зростає інтерес до генеалогії, сімейної історії та історії побуту. І на тлі такого зростання родинні архіви, безумовно, привертають увагу фахівців, оскільки містять не тільки документальні джерела (документи, фотографії), а й рефлексії людей, які були свідками чи учасниками важливих історичних подій. Родинні архіви – це унікальні свідчення епохи, тому що вони представляють особистісне сприйняття людиною дійсності, змін у суспільно-політичному та культурному житті. Матеріали родинних архівів можуть істотно доповнити відомості з джерел офіційного походження.

Родинні архіви, представлені в Центрі досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства, містять матеріали, що характеризують життя і побут єврейського населення України з кінця XIX і до початку XXI ст., відображаючи найважливіші суспільно-історичні події цього періоду. В архіві зберігаються листи, фотографії, документи (свідоцтва про народження, атестати, посвідчення, довідки, трудові книжки тощо), нагороди (ордени та медалі, почесні грамоти), мемуари. Переважна більшість матеріалів – оригінали, хоча архіви деяких родин представлені лише ксерокопіями або фотокопіями, що цілком зрозуміло, адже не всі нащадки були готові віддати сімейні реліквії.

Обсяг матеріалів у кожному конкретному випадку дуже різний: від кількох сот (чи навіть кількох тисяч) одиниць зберігання, як, наприклад, у найбільших в колекції Центру архівах родин Уліків-Папішів чи Шмаруків-Цибульників, до лише кількох документів.

Інформація про фондоутворювачів також має різний ступінь ґрунтовності й докладності. Про одних людей ми знаємо досить багато – завдяки наявним в архіві документам, автобіографіям, мемуарам або біографічним довідкам, складеним дітьми й онуками. Деякі фондоутворювачі були відомими людьми – науковцями, діячами культури тощо, серед них – кінорежисери *І. Шмарук*, *С. Цибульник*, актриса *В. Улік*, біохімік і генетик *Р. Хесін-Лур'є*, хімік *Л. Ягупольський* та ін. Про декого ж ми не знаємо нічого, крім імені, – як, наприклад, про автора так званих «Фронтових листів невідомого». Однак це аж ніяк не применшує цінність цих листів, що доповнюють загальну картину життя і побуту військовослужбовців та цивільного населення під час Другої світової війни.

Матеріали з родинних архівів можуть привернути увагу як науковців, які досліджують історію єврейських погромів початку ХХ ст., Голокосту, дисидентського руху, так і всіх, хто цікавиться єврейським життям, культурою, генеалогією.

У колекції Центру представлено 76 родинних архівів. Найбільшими за кількістю одиниць зберігання є архіви І. Шмарука і С. Цибульника та родини Уліків-Папішів.

Опис родинних архівів: <http://judaicacenter.kiev.ua/archive/family/>

Архів Ісаака Шмарука та Суламіфі Цибульник

Ісаак Шмарук (1910–1986) – кінорежисер. Член Спілки кінематографістів України.

Народився 22 серпня 1910 р. у Ніжині. Закінчив Київський кіноінститут. З 1935 р. працював на Київській кіностудії художніх фільмів. Брав участь у Другій світовій війни. Був режисером фільмів «Украдене щастя» (1952), «Фараони» (1964), «Мир хатам, війна палацам» (1970) та ін. Помер 1 серпня 1986 р. у Києві. Похований на Байковому кладовищі поруч зі своєю дружиною – кінорежисером С. Цибульник.

Суламіф Цибульник (1913–1996) – кінорежисер. Член Спілки кінематографістів України.

Народилася 25 травня 1913 р. в Овручі. Закінчила Київський інститут кіноінженерів. Працювала асистентом режисера на кіностудіях Києва й Ашхабада (1939–1945), на Київській кіностудії науково-популярних фільмів (1947–1948), режисером Київської кіностудії художніх фільмів ім. О.П. Довженка (1949–1974). Була режисером фільмів «Карантин» (1968), «Інспектор карного розшуку» (1971), «Будні карного розшуку» (1973) та ін. Написала спогади про О. Довженка, І. Кавалерідзе, І. Савченка, С. Параджанова, Л. Бикова, Ф. Кричевського. Померла в 1996 р.

У Центрі зберігаються матеріали сімейного архіву Ісаака Шмарука та Суламіфі Цибульник (загалом близько 1500 одиниць зберігання); це другий за обсягом родинний архів у колекції Центру. Листи, документи (довідки, посвідчення тощо) за період 1930–1996 рр. дають всебічне уявлення як про приватне життя цієї мистецької родини на тлі важливих історичних подій (Друга світова війна, катастрофа на ЧАЕС, розпад СРСР, проголошення незалежності України), так і про розвиток українського радянського кінематографу.

Матеріали архіву – унікальна джерельна база для дослідження творчості талановитих, але сьогодні майже забутих кіномитців. Хоча творчість Ісаака Шмарука формально вкладається в рамки сумнозвісного соціалістичного реалізму, однак його творчий доробок – це істотний внесок у розвиток воєнного та пригодницького жанрів, а також драми, мелодрами, комедії. Суламіф Цибульник як режисер чимало зробила для розвитку детективного жанру в радянському кінематографі.

Дослідників історії українського радянського кіномистецтва може зацікавити листування Суламіфі Цибульник з відомими діячами театру і кіно, а також з письменниками та журналістами. Серед її кореспондентів були, зокрема, режисери *Г. Колтунов*, *Г. Ліпиш*, *О. Спєшинєв*; художники театру і кіно *М. Макаревич*, *В. Мігулько*, *В. Агранов*, *В. Хмельова*; редактори картин *В. Гайдай*, *Н. Лучина*, *В. Проценко*, *Й. Жига*, *Я. Гріз*, *Г. Зельдович*, *Г. Медведєв*, *В. Янпавліс*; драматурги і сценаристи *К. Рапопорт*, *Н. Гладкова*, *О. Воїнов*, *В. Великжанін*, *Л. Трауберг*, *О. Каплер*; письменники *Ю. Смолич*, *Ю. Друніна*, *М. Поляновський*.

Варті уваги листи від *Наума Слуцького* – кінооператора, який працював з *Д. Демуцьким* (оператором, що знімав фільми *О. Довженка*). У листах *Н. Слуцький* ділиться спогадами про *О. Довженка*, про свою роботу на різних кіностудіях Радянського Союзу. Спогади про *Д. Демуцького* представлено також у листах *В. Демуцької*.

Для тих, хто досліджує історію *Київської кіностудії імені О. Довженка*, становитимуть інтерес листи і листівки від *Г. Шандибіна* – заступника директора цієї кіностудії, *В. Сосюри* (сина відомого українського поета Володимира Сосюри), який протягом багатьох років був головним редактором кіностудії ім. *О. Довженка*, *Т. Дерев'янка* – директора музею *О. Довженка*.

Також варті уваги телеграма від *Сергія Параджанова*, адресована Суламіфі Цибульник (1966), і чернетка листа *С. Цибульник до С. Параджанова* (1967).

Кінознавців, які вивчають розвиток детективного жанру в радянському кінематографі, а також дослідників діяльності ра-

З родинних архівів Центру

дянської міліції може зацікавити листування С. Цибульник із членами родини І. Карця – наукового консультанта фільмів «Інспектор карного розшуку» та «Будні карного розшуку» (режисером яких була С. Цибульник). У листах відображено неоднозначне ставлення до цих фільмів у кінематографічному середовищі.

Дослідникам історії Другої світової війни буде цікаво ознайомитися з фронтовими листами Ісаака Шмарука до дружини та сина, а також з листами-відповідями Суламіфі Цибульник. Усі ці листи ретельно переглядалися військовими цензорами, про що свідчать відповідні штампи на конвертах, однак попри цензуру вони дають уявлення про життя і побут фронтовиків та жителів тилових районів. Цікаві також враження Ісаака Шмарука від перебування на звільнених від нацистів територіях Німеччини,

Австрії, Чехії. В окремих листах розповідається про організацію творчої самодіяльності на фронті.

Історики, які вивчають питання єврейських погромів, можуть переглянути лист Суламіфі Цибульник до Овруцького райкому компартії з проханням встановити за архівними даними адресу, за якою до 1919 р. у м. Овручі проживала родина Цибульників. У цьому листі С. Цибульник розповідає про розстріл її батька петлюрівським отаманом Козир-Зіркою в 1919 р.

Цінними для істориків є також листи від *І. Трегубової* (спогади про Голокост, Голодомор, свідчення про листування з племінницею Лесі Українки).

Пізнавальними для дослідників культурного життя, побуту і психології радянських емігрантів 1970–1990-х рр. ХХ ст. є листи, написані до Суламіфі Цибульник її подругами, які мешкали у Франції. Серед адресантів – Калерія Федорова, її дочка Жанна Ганше, Нора Трабаккі, Гелена Мартін. Листи до Суламіфі Цибульник від двоюрідного брата Олександра Роквера, який мешкав у Франції, цікаві в плані вивчення культурного та суспільно-політичного життя цієї країни в 1970-х – на початку 1990-х рр.

Для дослідників феномену авторської пісні будуть цікавими листи та листівки від актриси *Віри Арцимович (Шмідтгоф)*. Її дочка Ольга Арцимович була другою дружиною *Булата Окуджави*. У листах згадуються події з творчого та особистого життя Б. Окуджави.

Мистецтвознавців, які досліджують історію радянського живопису, зацікавлять листи від *Наї Чистякової* – вдови радянського художника, представника соцреалізму *Ісаака Цибульника*. У листах йдеться про долю його творчої спадщини.

Архів родини Уліків-Папішів

Члени родини:

Йосип Улік (1895–1950). Працював адміністратором у мистецьких організаціях.

Міна Папіш (1900–1984). З 1926 по 1971 рік була концертмейстером у Київському державному українському драматичному театрі ім. І. Франка.

Анна Улік (1925– ?). Викладала англійську мову на київських курсах іноземних мов.

Віра Улік (1928–1995). Навчалася в Київському театральному інституті ім. І. Карпенка-Карого. Була актрисою у кількох театрах колишнього СРСР, закінчила творчу біографію в театрі «Біла Никітських воріт» (Москва).

Архів цієї родини – найбільший за кількістю одиниць зберігання. Зібрані в ньому листи й документи можуть становити неабиякий інтерес для дослідників психології та побуту радянських людей у часи Другої світової війни й у повоєнні роки.

Крім того, матеріали архіву будуть корисними театрознавцям, які вивчають історію Національного академічного драматичного театру ім. І. Франка, а також усім, хто цікавиться життям радянської інтелігенції у другій половині ХХ ст.

В архіві представлено:

1) Листи членів родини один до одного, листи друзів та родичів (у невеликій кількості) за період з 1942 по 1976 рік. Зокрема, це листи побутового змісту від Йосипа Уліка до членів родини (за 1942–1946 рр.). Ці листи він писав із Семипалатинська (де проходив військову службу в роки Другої світової війни) спочатку в Ташкент, де його родина перебувала в евакуації, а після визволення Києва – в Київ. Багато листів від Йосипа Уліка та до нього в Харків (1950 р.), де він лежав у лікарні.

Збереглася велика кількість листів від членів родини до Віри Улік та від неї – з різних міст СРСР (за 1951–1966 рр.). У листах ідеться про побутові проблеми тих часів, роботу в театрі, викладено погляди на тогочасні події в країні.

Представлено також листи від Міни Папіш, написані нею з різних міст під час гастролей театру ім. І. Франка. Ці листи адресовані дітям Вірі та Анні Улік і чоловікові Йосипу Уліку.

2) Документи (довідки з місця роботи, посвідчення, шкільні листи успішності, автобіографії, членські квитки та інше).

3) Фотографії Міни Папіш та інших членів родини.

4) Почесні грамоти Міни Папіш.

5) Щоденник Анни Улік (1999 р.) зі спогадами про її роботу в різних театрах.

У Центрі також зберігаються архіви таких родин:

Авербух Д., Агуф М., Баєвський В., Бертє Д., Шрейдери, Богославська С., Богуславська В., Брагинський П., Бронштейн Н., Буніковська В., Вайнштейн, Віткін З., Гінзбург Г., Гладштейн Ф. – Березін Х., Голубчик Л., Гольдентрахти, Городецькі, Готштейн Й., Гроссери, Гузеви, Гуревич М., Дроздовський, Зайденберги, Заславський Н., Йоффе З., Каган М., Каральник Е., Килимчик, Клігмани, Король У. – Гуревич Р., Коротіни, Княжицькі, Котельчук В., Котляров Ю., Кочеровський Е. (І.) – Майорчук Б., Красний В., Крупник П., Кучевські, Леховіцький С., Ліхтенштейн І., Лобачевський М.М., Лур'є Б., Малаховська О., Нібульські, Пілявські, Побережські, Поліський Д., Рапопорт (Гомберг) С., Розенфельд, Сигал А., Скляр Б., Скляренко В., Скульський Е., Спину О. – Фінкельштейн Є., Траубе Ф. і Р., Трахтенберг Г., Ушомирські, Фіалкови, Філановський Г., Фрадкіна С. – Кертман М., Фронтови листи невідомого, Хараз Г., Хацет Ф., Хесін-Лур'є Р., Хусід І., Царовський І., Ципін Л., Цукерман П., Чубинський А., Шафір Н., Шварцмани, Шостак, Ягупольський Л., Яновер Д.

VI. АРХІВ ЛИСТІВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Листи з фронтів Другої світової війни – це документи великої емоційної сили. Листи-конверти, листи-трикутники, фронтові листівки й досі зберігають крижаний подих війни. Старий папір, вицвілі від часу чорнила... Й обов'язковий штамп про перегляд військовою цензурою. У деяких листах трапляються закреслені чорною фарбою рядки й цілі абзаци, що містили, на думку цензора, секретну інформацію: дані про розташування та пересування військових частин, повідомлення про втрати, відступи і поразки. Сувору правду про важке фронтове життя радянських воїнів також не слід було знати їхнім рідним і близьким у тилу. Однак уважний читач і поміж рядками побачить те, що намагався викреслити цензор і про що не могли відверто написати фронтовики.

Більшість фронтових листів написано простою мовою, бійці розповідали родичам і друзям переважно про своє повсякденне життя, уникаючи «недозволених» подробиць. Проте серед авторів траплялися й високоосвічені особистості, представники творчих професій. Їхні листи часто відзначаються вишуканим літературним стилем і глибоким змістом. Так, письменник Матвій Талалаєвський, який під час війни був військовим кореспондентом, майже щодня писав дружині й доньці не лише про побутові події, а й про свої переживання, враження від зустрічей з різними людьми, ділився творчими планами. Варті уваги також фронтові листи кінорежисера Ісаака Шмарука до дружини та сина: сповнені глибокої ніжності й ліризму освідчення в коханні переплітаються з влучними спостереженнями дійсності, опи-

сами фронтових буднів, враженнями від життя в західноєвропейських містах, у яких йому довелося побувати.

За кожним фронтовим листом з колекції Центру – людська доля, щаслива чи трагічна. Комусь, як-от Матвію Талалаєвському чи Ісааку Шмаруку, у цій війні пощастило вижити, тоді як молодий поет Фрідріх Траубе та його брат-близнюк Рафаїл загинули.

Не менш цікавими для уважного дослідника, ніж фронтова кореспонденція, можуть бути листи людей, які перебували в тилу, здебільшого – в евакуації. У цих листах, що мають, на перший погляд, суто побутовий характер, міститься інформація про життя мешканців тилкових районів, про психологію «маленької» радянської людини. Збереглися також нечисленні листи з окупованих територій. Зокрема, надзвичайно інформативними є листи З. Кучевського, написані з окупованого фашистами Києва.

Листування воєнних років – уже давно не приватна справа близьких людей, а частина історії. Звернення до епістолярних джерел допоможе дослідити маловідомі аспекти Другої світової війни, поглянути на події тих часів очима безпосередніх очевидців та учасників. Колекція фронтових листів Центру містить унікальний матеріал для науковців – істориків, соціологів, психологів, краєзнавців, а також для всіх, хто цікавиться темами Другої світової війни та Голокосту, долею єврейського народу.

У колекції Центру представлено понад 2200 листів часів Другої світової війни, що зберігаються в родинних і письменницьких архівах, а також в архіві художника Зіновія Толкачова. Більшість із цих листів – оригінали, однак є й ксерокопії: не всі нащадки фронтників погодилися віддати листи, які стали сімейними реліквіями.

Опис архіву листів Другої світової:
<http://judaicacenter.kiev.ua/archive/war/>

Фронтowy листи з архівів Центру

Фронтові листи з родинних архівів:

Авербух Д. Листи за 1941 р. – 20 одиниць зберігання.

Агуф М. Листи за 1942–1945 рр. – 32 одиниці зберігання.

Брагинський П. Листи та поштові картки за 1941–1942 рр. – 39 одиниць зберігання.

Богославська С. Листи воєнних років зі штампами військової цензури – 11 одиниць зберігання.

Городецькі (родина). Листи та поштова картка за 1941 р. – 6 одиниць зберігання.

Гроссери (родина). Листи за 1941–1943 рр. – 6 одиниць зберігання.

Гуревич М. Листи і поштові картки за 1941–1944 рр. – 83 одиниці зберігання.

Заславський Н. Листи за 1942–1944 рр. – 17 одиниць зберігання.

Каган М. Листи за 1941 р. – 7 одиниць зберігання.

Король У. Фронтові листи і поштові картки – 135 одиниць зберігання.

Княжицькі (родина). Листи з окупованого Києва – 3 одиниці зберігання.

Котельчук В. Фронтові листи за 1942–1943 рр. – 86 одиниць зберігання.

Котляров Ю. Фронтові листи і поштові картки – 17 одиниць зберігання.

Кочеровський-Майорчук (родина). Фронтові листи і поштові картки – 47 одиниць зберігання.

Кучевський З. Листи з окупованого Києва – 4 одиниці зберігання.

Крупник П. Фронтові листи та фотографії – 5 одиниць зберігання.

Лобачевський М. Фронтові листи за 1945–1946 рр. – 3 одиниці зберігання.

Нібкульський Г. Поштові картки за 1941 р. – 4 одиниці зберігання.

- Нірон П. (архів школи № 77).** Фронтові листи – 9 одиниць зберігання.
- Пілявський М.** Поштові картки і фронтові листи за 1941 р. – 8 одиниць зберігання.
- Побережські (родина).** Поштова картка за 1944 р. – 1 одиниця зберігання.
- Поліський Д.** Листи за 1942–1943 рр. – 5 одиниць зберігання.
- Розенфельд.** Фронтові листи за 1941–1944 рр. – 60 одиниць зберігання.
- Сигал А.** Фронтові листи-трикутники за 1941–1944 рр. – 23 одиниці зберігання.
- Скляр Б.** Фронтові листи за 1943–1945 рр. – 20 одиниць зберігання.
- Скляренко В.** Листи воєнних років – 6 одиниць зберігання.
- Траубе Ф.** Фронтові листи за 1941–1943 рр. – 47 одиниць зберігання.
- Улік-Папіш (родина).** Листи воєнних років – 197 одиниць зберігання.
- Ушомирські (родина).** Фронтові листи-трикутники – 60 одиниць зберігання.
- Філановський Г.** Листи за 1944–1945 рр. – 4 одиниці зберігання.
- Хараз Г.** Листи за 1941–1943 рр. – 88 одиниць зберігання.
- Ципін Л.** Фронтові листи за 1941–1942 рр. – 55 одиниць зберігання.
- Шафір Н.** Фронтові листи, листівки і телеграми за 1941–1942 рр. – 76 одиниць зберігання.
- Шмарук-Цибульник (родина).** Фронтові листи за 1941–1945 рр. – 224 одиниці зберігання.
- Ягупольський Л.** Фронтові листи за 1942–1943 рр. – 7 одиниць зберігання.

Фронтові листи невідомого. Фронтові листи – 9 одиниць зберігання.

Листи з колекції А. Дроздовського: ксерокопії фронтових листів часів Другої світової війни (за 1941–1945 рр.): листи артиста військового ансамблю Л. Берштейна батькам; листи Й. Бермана дружині М. Бродській; листи інших авторів-фронтовиків (Н. Шварцмана, А. Резніка, А. Герцена, Є. Кипаля, В. Абрамсона) – 126 одиниць зберігання.

Фронтові листи з письменницьких архівів:

Талалаєвський М. Листи, телеграми, поштові картки за 1941–1945 рр. – 632 одиниці зберігання.

Фалікман І. Фронтові листи – 2 одиниці зберігання.

Листи з архіву художника З. Толкачова – 38 одиниць зберігання.

ВІІ. КОЛЕКЦІЯ ПЛАКАТІВ І ЛИСТІВОК ЄВРЕЙСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА РУХІВ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Колекція містить унікальні агітаційні матеріали початку ХХ ст., зокрема агітаційно-революційні прокламації 1904–1908 рр., які спрямовані проти війни, самодержавства і закликають до збройного повстання, та передвиборні плакати 1917 року, звернення до єврейського населення України в період виборів до Установчих Зборів і Міської Думи. Різноманітність плакатів свідчить про розмаїття думок у єврейському середовищі в період до жовтневого перевороту і про активну діяльність єврейських соціалістичних партій «Поалей Ціон», «Бунд», СЕРП, Сіоністського союзу.

Загальний обсяг колекції – близько 170 одиниць зберігання. Серед них – плакати «Бунду» (Загального єврейського робітничого союзу в Литві, Польщі, Росії), Загальноєврейського робітничого союзу «Поалей Ціон» (Київ, Харків, Катеринослав, Сімферополь, Олександрівськ, Маріуполь), Соціалістичної єврейської робітничої партії СЕРП (Київ, Мелітополь), Єврейського національно-демократичного блоку (Київ) та інших сіоністських організацій, а також плакати київських єврейських організацій «Ідіше Фольксспартай», «Вільної єврейської громади», Єврейського Соціалістичного Блоку.

Більшість передвиборних плакатів – заклики голосувати за списки окремих партій. Ось кілька характерних гасел та оголошень з єврейських передвиборних плакатів: «Хто з нами?.. Хто проти нас?.. Голосуйте за список «Поалей Ціон»», «До всіх єврейських робітників: голосуйте за список Бунду!», «До сіоністської молоді Києва ...», «15 листопада в приміщенні Педагогічного

музею загальні збори сіоністів», «Збори сіоністів шекеледавців відбудуться в приміщенні Великої синагоги», «Відкритий лист до єврейських робітників м. Одеси...» тощо.

Слід відзначити особливу графічну виразність передвиборних плакатів: надруковані однотонною фарбою на дешевому папері, вони буквально «викрикують» гасла і номери списків. Використовуючи лише композиційні засоби і вміло їх комбінуючи, граючи на контрастах розмірів та товщині букв, цифр і ліній, друкарі досягали значного агітаційного ефекту.

Колекція плакатів та інших агітаційних матеріалів може зацікавити науковців – істориків, політологів, які досліджують єврейські організації, політичні партії та рухи початку ХХ ст. Матеріали з архіву можуть бути корисними також фахівцям з реклами та зв'язків із громадськістю, які вивчають розвиток політичної реклами.

Опис архіву плакатів та листівок:

<http://judaicacenter.kiev.ua/archive/posters/>

№ Справи	Назва справи	Кількість документів	Примітки
Спр. 1	Плакати та листівки. Партія «Бунд»	45	1904–1917 рр. Звернення до єврейського населення з приводу мобілізації. Передвиборна агітація
Спр. 2	Плакати та листівки. Партія «Поалей-Ціон»	23	1907–1917 рр. Передвиборна агітація
Спр. 3	Плакати та листівки. Сіоністська народна фракція «Ценрей Ціон»	2	Анонси заходів (доповідь «Основні положення нашого бачення світу», лекції: «Білуйці», «Пророки»)

З колекції плакатів та листівок єврейських політичних партій та рухів (Ф. 214, оп. 1, спр. 3)

№ Справи	Назва справи	Кількість документів	Примітки
Спр. 3	Плакати та листівки. Товариство «Адас Ісроель»	2	Передвиборна агітація
Спр. 3	Плакати та листівки. Партія «СЕРП»	22	Передвиборна агітація
Спр. 3	Плакати та листівки. Єврейська народна партія «Фольксспартей»	2	Передвиборна агітація
Спр. 3	Плакати та листівки різних сіоністських організацій	31	Передвиборна агітація. Анонси заходів («12-та річниця смерті Теодора Герцеля», «Доповідь Н.С. Сіркіна»)
Спр. 4	Партія «Ахдуд»	1	1917 р. Листівка
Спр. 4	Добровольча армія «білі»	5	Листівки проти погромів
Спр. 4	Плакати та листівки благочинних громад	4	Заклик до збору коштів (на армію, єврейський театр у Палестині тощо)
Спр. 4	Плакати та листівки. Єврейський національний блок	10	Передвиборна агітація
Спр. 5	Плакат. Петроградська сіоністська організація	1	Передвиборна агітація

№ Справи	Назва справи	Кількість документів	Примітки
Спр. 5	Плакат. Петроградська сіоністська організація. Коломенсько-Нарвський та Спаський райони	1	Єврейський мітинг
Спр. 5	Плакат. Партія «Бунд»	1	Народний мітинг «Палестинська декларація»
Спр. 5	Плакат. Центральне бюро євсекції при ЦК РКП (б)	1	Заклик до передплати і розповсюдження газети «Дер Емес»
Спр. 5	Плакат. Єврейська соціалістична робітничка партія	1	Передвиборний мітинг
Спр. 5	Плакат. Київський губернський комітет КП (б)	1	
Спр. 6	Картка платника членських внесків	1	
Спр. 6	Бланк картки депутата. Ім'я, прізвище	1	
Спр. 6	Листівка. Товариство «Тарбут»	1	Про святкування «Сімхат Тора»
Спр. 6	Бланк	1	Бланк виборчого бюлетеня до Тимчасових єврейських Національних зборів
Спр. 6	Комітет охорони м. Кам'янець-Под.	1	Оголошення про охорону міста

№ Справи	Назва справи	Кількість документів	Примітки
Спр. 6	Комісія з піклування про дітей при Київському комітеті товариства для надання допомоги єврейському населенню, яке постраждало від воєнних дій	1	Анкетний лист
Спр. 6	Комітет охорони м. Кам'янця	1	Постанова про очищення вулиць від бруду
Спр. 6	Абрам Карнібад (Реб-Абеле)	1	Лист-пропозиція про читання лекцій
Спр. 6	Абрам Карнібад (Реб-Абеле)	1	«Литературно-художественное чтение». Программа
Спр. 6	Абрам Карнібад (Реб-Абеле)	1	
Спр. 6	Санітарний комітет єврейської общини у Варшаві	1	«Воззвание санитарного комитета при еврейской общине в Варшаве»
Спр. 6	Єврейський комітет допомоги жертвам війни	1	«От еврейского комитета для повсеместной помощи жертвам войны»
Спр. 6	Об'єднана єврейська соціалістична робітничка партія	1	Повідомлення про мітинг
Спр. 6	Листівка	1	Вільна світська народна школа рідної мови

VIII. ЄВРЕЙСЬКИЙ ТЕАТР

В архіві Центру зберігаються унікальні матеріали з історії Київського державного єврейського театру ім. Шолом-Алейхе-ма (Київського ГОСЕТу), що діяв у 1929–1950 рр. і був значним культурним явищем у житті єврейської громади. ГОСЕТ – аббревіатура, яку використовували для позначення державних єврейських театрів у СРСР (рос. ГОСударственный Еврейский Театр). У 1950 р., під час кампанії «боротьби з космополітизмом», усі єврейські театри в СРСР було ліквідовано. Відродження єврейського театру в Україні почалося за часів незалежності в 90-х рр. ХХ ст.

Значний інтерес для дослідників єврейського театру можуть становити фотографії та документи з персональних архівів видатних діячів ГОСЕТу – А. Шейнфельд, А. Нугера і Ш. Фінгерової, Х. Островського, а також зошит зі спогадами актора Д. Жаботинського.

Архів містить матеріали, пов'язані з діяльністю Київського ГОСЕТу: афіші, театральні програми, фотографії акторів та сцен з вистав, документи (характеристики акторів, довідки, накази), замітки і статті з газет та журналів про гастролі ГОСЕТу, рецензії на вистави.

Також представлено матеріали, що висвітлюють:

- діяльність сучасних єврейських театрів і театральних колективів України та світу (програми вистав, афіші, фотографії); зокрема, матеріали про Київський єврейський музично-драматичний театр «Мазлтов» за 1989–1993 рр.;

- виставки, фестивалі сучасного єврейського мистецтва (запрошення, програми заходів, афіші); зокрема, матеріали міжнародного фестивалю театрального мистецтва «Мандруючі зірки» за 2000–2007 рр.;
- єврейську тему в драматургії в сучасних театрах України (1987–2019 рр.);
- реакцію ЗМІ на творчість єврейських театральних колективів України кінця XX – початку XXI ст. (статті, рецензії, інтерв'ю).

Загалом в архіві представлено понад 1200 одиниць зберігання. Ці матеріали можуть бути корисними театрознавцям – дослідникам історії єврейського театру, культурологам, історикам, літературознавцям, які вивчають єврейську тему в драматургії, а також усім, хто цікавиться єврейською культурою і мистецтвом.

В архіві представлено:	Кількість аркушів	Примітки
Афіші Державного єврейського театру УРСР ім. Шолом-Алейхема	10	1946–1949 рр. 10 афіш
Афіші вистав на єврейську тему в театрах і театральних колективах України	5	1989–1991 рр. 5 афіш
Програми вистав ГОСЕТу УРСР ім. Шолом-Алейхема	25	1936–1949 рр.
Документи акторів ГОСЕТу УРСР ім. Шолом-Алейхема	13	1943–1962 рр.
Театральна родина Шейнфельд А. І. Альбом	72	1912–1950. Фотографії, афіші, програми вистав
Матеріали архіву родини Шейнфельд А. І.	150	1912–1955 рр. Фотографії, документи

Комітет справ на мистецтво при РНК УРСР

Київський державний

ЄВРЕЙСЬКИЙ театр

קיצווער יידישער
טעלזיכט-טעאטער

Рік існування XX-ї

Гастрольна подорож

1945.

בענערטאג:

М. Пінчевський

אויב לעב

я живу

А. Гольдфаден

די קישענמאכער

КОЛДУНЬЯ

Шолом-Алейхем

דער פארקישענער

ЗАЧАРОВАННИЙ КРАВЕЦЬ

Шолом-Алейхем

טעווייע דער טילכיקער

ТЕВЬЕ МОЛОШНИК

А. Н. Островський

אומשולדיק שולדיקע

БЕЗ ВИНІ ВИННІ

Мистецький керівник Заслуж. арт. РР Ф.С. Природний-арт. маз. РРР

М.І. Гольдблат

Дирекція

Я ЖИВУ

КОЛДУНЬЯ

ЗАЧАРОВАННИЙ КРАВЕЦЬ

ТЕВЬЕ МОЛОШНИК

БЕЗ ВИНІ ВИННІ

Гастрольна афіша 1945 року Київського державного єврейського театру (керівник М. І. Гольдблат) (Ф. 84, оп. 1, спр. 1)

В архіві представлено:	Кількість аркушів	Примітки
Фотографії єврейських акторів	286	1929–1955 рр. Фотографії 49 акторів
Матеріали опису архіву Державного музею театального, музичного і кіномистецтва України	11	Опис театральних афіш з колекції музею
Преса про єврейські театри України	217	Статті з газет про діяльність єврейських театрів. 1925–2003 рр.
Преса про єврейські театри України (на їдиші)	62	Статті з газет за 1919–1948 рр.
Матеріали про видатних діячів єврейського театру в Україні	92	Замітки і статті з газет та інших джерел. 1936–2005 рр.
Зошит спогадів Д. Жаботинського (актора і режисера ГОСЕТу УРСР ім. Шолом-Алейхема)	86	1957–1962 рр.
Підготовчі матеріали до книги М. Лоева «Украдена муза. Київський державний єврейський театр імені Шолом-Алейхема. Харків-Київ-Чернівці. 1925–1950 рр.»	188	Листування з питань видання книги, авторські зауваження, ксерокопії сторінок книги з правками, фотографії. 2002–2004 рр.
Статті з газет, інші матеріали про єврейські театри України	70	1938–2000 рр. Замітки, статті з газет та журналів
Фестивалі єврейського мистецтва (програми, запрошення)	74	1999–2005 рр. Програми вистав, запрошення на вистави і концерти

В архіві представлено:	Кількість аркушів	Примітки
Єврейська тема в театрах України	132	1987–2019 рр. Програми вистав, фотографії, відгуки в пресі
Демонстраційний альбом «Єврейська драматургія в сучасних театрах України (програми вистав, фотографії)»	62	1999–2001 рр. Програми, фотографії сцен з вистав
М. Глейзер. Ескізи костюмів до п'єси «Тев'є-молочник» для театру ім. І. Франка	29	1989 р.
Єврейські театри та театральні колективи України та світу (програми вистав, запрошення, відгуки в пресі)	145	1948–2005 рр.
Історія єврейських театрів України (хронологічна таблиця)	17	Таблиця містить інформацію про діяльність єврейських театрів (назви вистав та роки постановки, режисери, художники, композитори)
Афіші Державного єврейського театру ім. Шолом-Алейхема	12	1945–1948 рр.
Матеріали з архіву актора Х. Островського	36	1940–1950-ті рр. Фотографії, документи
Матеріали архіву актора, режисера А. Нутера та актриси Ш. Фінгерової	48	1930–1990 рр. Фотографії, мемуари

В архіві представлено:	Кількість аркушів	Примітки
Матеріали виставки «3 історії єврейських театрів. Україна, XX століття» (2019 р.)	25	Запрошення, афіші, CD-диск з матеріалами виставки
Банери з виставки «3 історії єврейських театрів. Україна, XX століття» (2019 р.)	11	Банери до виставки (організатори: Музей театального, музичного та кіномистецтва України. Національний художній музей України. Центр досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства НаУКМА). 2019 р.
Ескізи О. Ходченка до виставки «3 історії єврейських театрів. Україна, XX століття» (2019 р.)	6	Ескізи, 2019 р.
Афіші театральних фестивалів, вистав на єврейську тему в театрах України та зарубіжжя	66	Афіші за 1989–2004 рр.
Афіші театральних фестивалів, вистав на єврейську тему в театрах України та зарубіжжя	28	Афіші за 1983–2006 рр.

Опис архіву єврейського театру:
<http://judaicacenter.kiev.ua/archive/theatre/>

Центр досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства є науковою та культурно-просвітницькою установою в галузі юдаїки.

Місія Центру полягає в накопиченні, розвиткові та поширенні знань про минуле і сьогодення єврейства України та Центрально-Східної Європи.

Наші завдання:

- розвиток та підтримка наукових досліджень у галузі історії та культури східноєвропейського єврейства;
- підтримка викладання академічної юдаїки у вищих навчальних закладах України;
- збирання, збереження та популяризація єврейської спадщини Східної Європи;
- допомога у створенні бібліотеки академічної юдаїки в Україні;
- сприяння розвитку академічних контактів фахівців з юдаїки з науковцями України та інших країн;
- видання книг та періодики, що відповідають місії Центру.

З метою реалізації своєї місії та завдань Центр юдаїки сприяє координації роботи дослідників історії та культури східноєвропейського єврейства, організовує та підтримує відповідні конференції, семінари, читання як в Україні, так і за кордоном.

Центр сприяє організації навчання фахівців у галузі юдаїки, аспірантів та студентів, аби підвищити рівень їхніх знань на базі закордонних і вітчизняних університетів та навчальних центрів.

Центр також підтримує роботу зі збирання, опису та введення в науковий обіг документної та культурної спадщини євреїв – музейних колекцій, архівів єврейських організацій та діячів (політиків, науковців, письменників, художників, діячів театру та кіно і т.д.), пам'яток матеріальної культури, спогадів, записів фольклору, мистецьких творів тощо.

Центр сприяє підготовці та виданню монографій, збірників статей, методичної літератури, мистецьких альбомів, словників, довідників тощо з питань єврейської історії та культури Східної Європи.

З часу свого заснування у 2006 році Центр досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства встановив плідні контакти з десятками наукових інституцій, музеїв, бібліотек та громадських об'єднань в Україні та за її межами; організував десятки семінарів, конференцій та виставок; видав сотні книжок, які здобули високу оцінку від загалу й фахівців та були удостоєні чималої кількості нагород на книжкових ярмарках і фестивалях.

Над створенням буклету працювали:

Керівник проєкту: Леонід Фінберг

Підготовка списків: Зоя Безсмертна, Світлана Д'ячук,

Артем Теодорович, Олександра Уралова

Підготовка текстів: Світлана Д'ячук

Підбір ілюстрацій: Світлана Сімакова

Редактор: Катерина Сінченко

На обкладинці використана робота Лева Філіппова-Шпольського
«Колодязь Іцхака»

Центр дослідження історії та культури східноєвропейського єврейства

м. Київ, вул. Волоська, 8/5, корп. 5

e-mail: centerjudaica@gmail.com

<http://judaicacenter.kiev.ua/>